

M. BEZA

DIN ANGLIA

— INSEMNAȚIILE UNUI LITERAT —

„VIAȚA ROMÂNEASCĂ“
IAȘI

PREFAȚĂ

Înainte de a plecă în Anglia, Titu Maiorescu ne chema acasa într'un rând pe Cerna și pe mine. Poetul fusese prin străinatăți și putea urmări mai bine pe Maiorescu, care, pornit domol în evocarea unor amintiri din orașele apusului, ne luă în biblioteca și, arătându-ne două caiete mari, cu negre coperti, zise :

„Le veți citi odată, mai târziu. Am așternut jos ce mi-au trecut pe dinainte: oameni și întâmplări; așa să vă deprindeți și dumneavoastră“.

Ne-am uitat cu Cerna în ochi întrebător. Puteam noi face așa ceva? Maiorescu urmă :

„Impresii mai ales.... Vă duceți unul în Germania, celalt în Anglia; cât ar fi de binevenite niște însemnări de-acolo! Aproape lipsește acest gen în literatura noastră“.

O vreme, după ajungerea în Anglia, uitasem de îndemnul profesorului. Eram și prea copleșit de vălmășagul unei lumi necunoscute,

în care pătrundeam. Treptat, însă, cum toate se desfac din pâcla dimineții, așa începură a se lăsa și impune luării-aminte, clădiri istorice, case de scriitori, monumente, priveliști osebite, teatre, galerii de pictură, și mai cu seamă Muzeul Britanic. Retras, parcă ascuns, într'una din străzi mai lăturalnice, cu frontonul sculptat, eu îndoitul șir de coloane ale porticului, aș putea să-l uit vre-odată? Cu ce râvnă l-am cercetat luni după luni! Și în zile frumoase, când porumbeii gungureau în lumină, când o boară se simțea cu dulci îmbieri din parcuri verzi, urcându-i treptele și înaintând pe o mica intrare în fund, de câte ori nu mi-am repetat:

„Strâmtă este poarta și îngustă calea, care duce la viața....“.

Înțelegeam viața nesfârșita a gândurilor, prinse în mii și mii de cărți jur-împrejur. Căutam aci să adâncesc impresiile ce le căpătam în afara. Și, dacă eram obosit de citit, o luam încet dealungul încăperilor numeroase ale muzeului: în sala manuscriselor și în sala de marmore grecești și în sala cu ciudățenii din Babilonia și în sala statuelor și sfinxilor Egiptului — atâtea vechi civilizații stinse. Contactul des cu ele vor fi dat poate scrisului meu un imbold de înălțare peste măruntele preocupări ale zilei, dar și o tristeță, nedespărțită orelor de reculegere meditativă. Cititorii să nu mi-o iee în nume de rău !

M. B.

DUMINECA IN LONDRA

Intr'un oraş ca acesta saptamâna trece cu mare vâlvă, cu sgomote necurmăte, grele, cari nu-ţi dau pace, te urmăresc zi şi noapte, îţi lasă în urechi un vâjâit continuu. Însă, cum ajunge Duminica, toate încetează; amuţesc străzile. Prăvăliile sunt închise. Foile zilnice nu apar. Şi nici postă nu-i. Ca un monstru obosit oraşul dormitează. Măine se va trezi, desigur; mugî-va iar; bufni-va fumul din coşuri; porni-se-va mulţimea cu larma, cu vuetul ca de ape adânci, răscolite. Dar azi măcar e bine s'o iei razna, să te pierzi în labirintul străzilor şi să guşti cu atât mai mult hodina şi tăcerea oraşului, care—aşa cum este, îşi are frumuseţea lui.

Se plâng mulţi de negură; dar ce-ar fi Londra fără negura? Se înţelege, nu-i vorba de negura

ceea deasă, mirosind a funingine, care târăște cu ea noaptea și îneacă tot, vietăți și lucruri; e o altă negură, ușoară, subțire ca un vâl, care înmoaie formele, aruncă în lume nelămuritul, face vis din realitate, slăbind razele, dându-le culoare. Indărătul ei soarele se prevede stins, rotund și roșu ca un talger de aur, de ții ochii la el, și-l dorești cald, și-l dorești fierbinte; și când își recapătă uneori focul, atunci — cum să zic? Uii de toate, îți vine să sburzi în lumina lui, să bați din palme și să-i strigi ca un copil: soare, soare ! — soare, soare !

Uim't te uiți la cer, și la ceață, cum se rupe în luciri de mătase; și acoperișuri nesfârșite, hornuri, coșuri lungi, cupole apar scânteind — un oraș nou, parcă eșit acum-acum din ape.

Liniștea dimineții e întreruptă numai de trenuri. Le auzi horăind undevă, și când întorci capul, iată-le ! Trec, sgudue o clipă-două podurile aruncate asupra străzilor, și fug înainte.

Și iarăși liniște; până când încep dela un timp clopotele — mii de clopote din mii de turle; trist cântă, și cântă ici și cântă colo; mai tare cântă și mai încet; și mai stins cântă, parcă din alte lumi ascunse; și mii de clopote din mii de turle cântă—așa cântă clopotele astea, cari nu 'și-au

pierdut rostul. Ba tocmai aci, în acest imens furnal de interese, nevoia lor e mai simțită. Iehovah pare hăi viu în conștiința multora. Cartea sfântă se citește; o vezi, frumos legată, în mâinile parinților, fetelor, băeților, cari se îndreaptă în rânduri la biserici — pline toate bisericile. Și te atrag. Intri bucuros, chiar dacă ți-ar lipsi credința. E acolo și fior de taină, și răsunset de cântări și de orga în aerul adumbrit.

Dupa amiazi sunt deschise câteva muzee și galerii, dar lumea se grămădește mai mult în parcuri. Și ce frumoase sunt parcurile din Londra! Unele foarte întinse; și le găsești des: în mijlocul orașului, dintre clădiri înegrite, deodată se arată; și simți, când intri în ele, o plăcere așa de neașteptată. Parcă ești undevă la țară. Atâta-s de rustice, că și turme de căprioare, și oi — e drept, de culoarea fumului — pasc iarba totdeauna verde. În aceste parcuri urmărești cu deamănuntul toate schimbările, râsul și plânsul anotimpurilor. Cum dă în primăvară, și auzi mierloiul: și răsare șofranul, și rasar ghioceli, cari poarta în englezește un așa de frumos nume: *pi-*

curi de zăpadă; și la rând vin și celelalte: se umplu straturile, se îmbracă pomii. Multe parcuri au grădini a parte, mici bucăți de raiu, unde se cultivă cu îngrijire toate florile și plantele pomenite în Shakespeare: dela buruiana și mărgăritele ce împodobesc fruntea Ofeliei, până la cucuta vrăjitoarelor din *Macbeth*. Intri aci pe sub porți de frunze și arcuri de trandafiri, și ești pe alei ce fug între copaci bătrâni; și uneori întâlnești și câte un trunchiu fantomatic, aproape nevăzut sub iederă, și lauri — păduri de lauri, cu flori învoalte, albe și roșii ca niște buchete. Apoi lacurile; și tufişurile din ele, cu belşugul de muşchiu și de umbre umezi și de ierburi ce se cațără pe stânci, închipuind ostroave din mări necunoscute, și de unde pasări își iau sborul, unele sus, aletele pe apă; și copiii drăgălași cari se strâng și le aruncă fărâmituri de pâine; și râsul, și gălăgia lor veselă...

Dar parcurile se însuflețesc Duminica și de o mișcare cu totul caracteristică și neobișnuită țărilor de pe Continent: întrunirile și cuvântările în aer liber. Trimișii partidelor, oamenii feluritelor grupări închipuite și neînchipuite, roșul-socialist, stacojiul-anarhist, vânățul-ateist, și ceilalți, pentru cari n'ai găsi culoare să-ți poți

înseamnă: liber-cugetătorii și cugetatorii fără
idei, social-înăntații și necromanții-sociali, mo-
ralistii fără religie și religioșii-apocaliptici, toți
își aduc prețiosul talant; vin cu steaguri și pu-
pitre, și se așează în parcuri. Și dacă ești puțin
deprins, pricepi îndată cam ce vor.

Așa, te uiți aici la mai mulți, cu capetele goale?
O mare idee i-a strâns laolaltă, o idee atât de lu-
minoasă că-și găsește expresia în două cuvinte:
jos pălăriile! Se cheamă că ei formează „Socie-
tatea celor ce nu poartă pălării“. Alții colo zâm-
besc într-una — zâmbesc cei de față adunați,
zâmbeste și oratorul; și cum dela un timp se fa-
ce serios, toți strigă: zâmbeste, omule, zâmbes-
te! El uitase că face parte din „Societatea zâm-
bitorilor“. Dar ipochimenul ăsta? Cât de so-
lemn se uită la cer, și la pământ, și iar la cer; și
la stânga ține un steag cu deviza: „Credem în
Metempsihoa“. Ahaa de aceea tot spune el de
încarnații și reîncarnații, și de regiuni astrale,
și de spirite... Alături pe o pânză albă cât un
cearceaf citești — nu fără emoție: „Cele zece
porunci ale umanitarilor“. Pe alta pânză, și cu
litere ca de foc: „Pământul, aerul și apa, produ-
sele originale de nutriție, au fost înainte ca Dum-
nezeu să fi creat omul“. Mai mult însă ca toate,

un steag atrage luarea-aminte: roșu-aprins, cu o cruce la mijloc și împrejur cuvintele: „Viața e scurtă, privegheaza și te roagă”. Asta-i faimoasa *Salvation Army*, sau mai bine oastea lui Dumnezeu, care duce o goană strașnică pentru cucerirea sufletelor, în chip sgomotos, prin cântece, prin tobe și tromboane, și prin discursuri ce sună cași tromboanele. Iată acum și sufragetele; au venit cu harabaua — o tribună ideală, care lunecă pe roate, din străzi în parcuri și din parcuri în străzi; pretutindeni își poartă manifestele verde-alb-liliachii și rochiile elocvente, cari se sbat a razboiu mai dihai ca steagurile. Vorbește una tânără, subțirică; și vorbește aprins, cu glas ridicat, și are niște ochi, de unde scânteii pornesc; și desigur, e vina ei, de nu vă pot arăta și pe ceilalți oratori. Nu-s mai puțin interesanți. Când îi ascuți, ai prilejul să prinzi și ceva din firea Englezilor. Vorbesc ei cu ușurință, dar fără proporție; încep cum nu trebuie și sfârșesc unde nu trebuie; aduc adesea pilde prea comune și amestecă lucruri din viața lor intimă, familiară. Altfel oameni stăpâniți, își respectă unii-altora ideile; și desbateri aprinse, cari pe aiurea s'ar înălță până la ceea ce noi

zicem că „este din raiu“, aici nu se mântue cu atâta entusiasm.

Indeobște aceste întruniri își au folosul negaduit. Sunt oratori, cari lasă o atmosfera de gânduri. Nă pot să uit mai ales pe unul. Venise târziu în parc; părea străin, avea și un accent deosebit, și ceva dureros în graiu; și facând apropieri neașteptate între cugetătorii Darwin și Schopenhauer — Schopenhauer și Spencer, în seara ceea mânănită, în oftatul neîntrerupt al foilor, prinse a vorbi de cutremure și de focuri, de pornirile cumplite, fără noima, ale naturii, și de stingerea mai de pe urma a vieții. Mulți îl crezura nebun, dar când suna de închiderea parcului, sute de înși îl urmară pe străzi, unde discursurile nu încetează.

Și acum iar clopotele, pentru slujba de noapte — mii de clopote din mii de turle; pe când luminile încep a licări la geamuri. Și după stururi, colo și colo, în toată necuprinsa Babilonie, cine poate să-și închidaie ce aduce noaptea? Câte paturi așternute cu flori și câte iubiri înșelate și câte așteptări chinuitoare și câte bucurii și câte lacrimi; și Doamne, câte mistere? Zice undevă Dickens, în *Tales of two Cities*:

„O gândire solennă, când într-o noapte în-

tr'un mare oraș, e că fiecare din acele negre case îngrămădite închide taina ei; că fiecare o-dae în fiecare din ele închide taina ei; că fiecare inimă ce bate în sutele de mii de piepturi acolo este, în oarecari privințe, o taina inimei celei mai apropiate“.

Decât asemenea gânduri se șterg, cum ajungî în toiul orașului. Auzi lărmuiri de veselie împrejur; o strălucire feerica te ieă și-ți scoate înainte vitrine stinse, porticuri de teatre închise, statui și florarese, și colțuri mai în umbră, de unde răsar cunoscutele sirene ale nopții — multe, nenumărate, scad și cresc de-a lungul trotuarelor, își mlădie trupurile; pe sub globuri de argint, pe sub firme ce ard în toate culorile, mai voluptos foșnesc asta seara mătasurile, ispitesc parfumurile, palpita dorințele. Chiar și numele acestei părți are ceva din râsul curtezanei: *Piccadilly*.

Mergând mai jos, pe lângă înaltul monument cât un turn al lui Nelson, dai în *City*, vechea Londră. Odată erau petreceri multe și voe-bună: palate în sărbătoare, taverna vestite ca *Mermăid* și *La Capul Mistrețului*, unde mucalitul Falstaff mîncă și beă cât zece, alături de prinți și de scriitori vrednici, cari știau să ție și lira și paharul:

dar azi e cu totul în stăpânirea lui Mamon, și de cum se lasă noaptea, mișcarea se oprește: pare un oraș din povești grozave, asupra căruia duhuri de vrăjă au trecut, încremenind totul. Singur clopotul catedralei St. Paul a rămas viu, de numără ceasurile, sunând prelung pustiuul, încăperilor fără viață, celor adormiți în preajma bisericilor, și deasupra Tamisei, care curge aproape nesimțit cași vremea; numai unde fășii de lumină bat, vezi tremurul apei. Și pe țărmurile lui se întinde liniște; ai zice că nu e nimeni, dar nu te apropiă, nu cercetă cu luare-aminte: pe bănci de lemn, la capătul podurilor, sub sfînxi întunecoși, grămezi de oameni se frământă — o întreagă populație mizeră.

Unii fac parte din așa numiții *Pictori de tro-tuare*. Cu mâna tremurândă, adesea nemâncați, și în sborul goelanzilor, cari tot își găsesc un sălaș în noapte, acești nefericiți mângălesc într'una pe lespezi. Urme din opera lor de peste zi se arată și acum sub lămpi: capete pe jumătate șterse, corăbii ce se îneacă, păsări lipite de crengi, pomi și fructe; ba iată și o pâine — autorul a scris sub ea: „Ușoară de zugrăvit, grea de capătat“; și mai încolo: „Nu-ți fie rușine de

sărăcia onestă“. Un altul a tras cu creta versuri:

Lângă mândrul Thames,
Strălucind în raze,
Își petrec saracii
Norțile grozave.

Și treptat, dacă treci și Podul Westminster în partea cealaltă, ai impresia unui vis greu; parcă n'ai vrea să crezi. Cum? E cu puțință această priveliște, tocmai în orașul cu atât de mult aur? Unde te întorci: fundături și ulicioare negre, stăpânite totdeauna de noapfe, și urâte străzi, sucindu-se între case și mai urâte, de aceeași formă, cu același număr de ferestre — niște enorme cutii mortuare. Le simți mereu alături; se desface din ele ceva sinistru, care te pătrunde, te apasă, îți strânge inima de-ți vine sa țipi: ajunge, ajunge! Dar să mergi până la ziuă, și mâine și poimâine, de capăt nu le dai; într'una se perindă casele, de aceeași formă, cu același număr de ferestre — niște enorme cutii mortuare. Și nu-i măcar o podoabă undevă; ba încă pavagiul aruncă sub felinare un lustru rece, umed, care turbură și mai mult. În răstimpuri ies din ceață oameni singuratici sau perechi

ce stau de vorbă cu vântul, clătinându-se, mormăind frânturi de arii, pe cari ești silit, după vorba lui Shelley:

·sa le iei drept serenade.

Și oratorii n'au isprăvit încă. Unde și unde tot mai întâlnești grupuri cu steaguri — acum și cu lampioane. Au la mijloc un armonium și una sau doua vioare; cântă ele, cântă și cei dimprejur. Dela o vreme cu toții tac. Cineva se urcă pe un scaun și citește din Biblie, și ține o predică. Și apoi iarăși pornesc instrumente și voci — sute de guri murmură împreună cântece de slavă și cântece de rugă și cântece de umilință, în cari deseori ca un echou străbate și vechea plângere: „Omul ca iarba, zilele lui ca floarea câmpului, așa înflorește...”.

LA CASA LUI CARLYLE

Spre partea de apus a Londrei, pe lângă Tamisa, e o casă pe care nimeni n'ar băga-o în seamă, de n'ar stă scris la intrarea ei:

Casa lui Carlyle.

Simplă de tot, cu zidurile de cărămidă, având o înfățișare de vechime. Și liniștită. Atât strada cât și împrejurimile sunt aici mai retrase, mai puțin copleșite de vuetul marelui oraș.

Înăuntru nu-i cum a lăsat-o Carlyle; căci mai târziu, după vre-o paisprezece ani dela moartea lui, s'a fost cumpărat casa, și lucrurile împărășiate s'au strâns de ici de colo — câte s'au putut.

Jos în odaea din faţă, o seamă de portrete şi fotografii, în legătură mai ales cu viaţa scriitorului în Scoţia. Prîntre ele mai interesanta e o reproducere după o pânză a lui Robert Tait, întrucît înfăţişează chiar această odaie, cum eră pe vremea lui Carlyle; cu vatra ei, cu masa la mijloc, cu uşa de alături deschisă, încât lasă o perspectivă şi în alte două încăperi. Se vede acolo fereastra ce dă în grădină şi bufetul şi dulapul de cărţi; nu lipseşte nici colivia lui Chico — cum se chema canarul, care, pe o vreme tristă când se mutau încoace, numai ce prinse a cânta pe stradă, şi Carlyle glumea, zicea că le cânta de noroc. Poate în graiul ei mica pasăre va fi spus de apropiata recunoaştere a lumii, faţă de autorul lui *Sartor Resartus* !

Ma uit la ce a rămas din mobila de atunci, mobilă nu atât de fină, dar în care Carlyle cinstea munca cea din batrîni, împlinita rabdător şi cu drag; o masă rotundă, nişte scaune de mahon, un paravan... Iată ici sfeşnicul, de care pomeneste în scrisori, iată lunga lui pipă de lut — lucruri neînsemnate, mărunte, cari fireşte prin ele însele ce interes pot să aibă ? Dar când stai de cugeti la viaţa ce s'a desfăşurat în preajma lor — o viaţă nu din cele obicinuite — de-

Odată ele capătă graiu, parcă încep să șoptească și să cheme umbre din trecutul mort. Așa e totdeauna; pe lucrurile mute ce ne înconjuară se lasă și ceva din sufletul nostru, și având o durată mai lungă, ele rămân a marturisi și mai departe despre bucurii și suferinți, cari se sting împreună cu noi. De aceia și Carlyle s'a îngrijit atâta de aceste lucruri. Și de câte ori le pomeneste, mai ales înainte de moarte când le dă în seama prietenilor, are cuvinte duioase, pline de taină; ceasornicul a bătut, când el nu se născuse încă, și va bate și după ce va trece de hotarele timpului; scaunul din copilărie al soției sale Jane Velsh are — după gândurile ce deșteaptă, aci o lumină de veselie, aci o tristețe ca de moarte și eternitate...

Pe o scară greoaie cu balustradă trec în salonaș. A fost mai întâi odaia de lucru a lui Carlyle, și la stânga dealungul peretului se afla și azi biblioteca. Aci s'a scris *Revoluția Franceză*. Intr'o seara cenușie cât sfârși prima carte, o lasa pe masă și răsufând ușurat, zise Janei Velsh:

„Ce vor face cu ea, nu se știe: dar de două sute de ani ei n'au văzut o carte, care să fi por-

nit mai cu adevărat din sufletul omenesc“.

Manuscrisul fusese dat spre citire lui Stuart Mill, care după o vreme intră pe uşă, palid, abia putând îngăimă vestea, că manuscrisul era prăpădit. Carlyle nu-şi pierdă răbdarea. Se puse să scrie din nou *Revoluția Franceză*, complectându-o la timp cu încă două volume. Aci fură scrise și *Eroi* și *Cultul Eroilor*, și *Scrisorile și Discursurile lui Cromwell*, cărți pline de viață, pregatite ca toate lucrurile mari, în tăcere și truda. Muncea neîntrerupt până spre amurg, când se lăsau în odăe clipele de odihnă, de liniște, pe cari le gustă mult Carlyle. „Erau, zice el, singura parte luminoasă din ziua mea neagră. Oh, acele jumătați-ceasuri de seară, cât de frumoase, cât de binecuvântate erau“. Apoi de multe ori, cum se înoptă, începeau a se ivi aici prieteni de-ai lui. Toți oameni de seamă: Tennyson, Leigh Hunt, Ruskin, Mill, Froude biograful, entusiastul John Sterling și alții. Trebuie să fi fost așa de interesant să vezi pe autorul *Pietrelor Veneției* alături de Carlyle ori pe un Emerson — căci venise și el în doua rânduri din America. Prima lor întâlnire fuse la Craighenputtock: acolo, plimbându-se împreună pe dealuri singuratice, se deschise vorba și despre ne-

murirea sufletului. Ce puteau spune? O vreme tacură. Carlyle, uitându-se jos la o biserică, zise: „Christ a murit pe cruce: asta zidi biserica de colo; asta ne aduse pe tine și pe mine laolaltă. Timpul are numai o existență relativă”.

Fiecare din prieteni purta cu sine idei și preocupări din lumi diferite și adesea stateau la sfat până târziu; și printre glume, printre hohote de râs, printre humorul ce curgea nesilit din gura lui Carlyle, câte gânduri alese, adânci, nu se vor fi aruncat între aceste ziduri!

Alături pe o ușă din dreapta dai în iatacul Janei Velsh, cu patul vechiu, cu sofa, și 'n perete c'țești mișcat rândurile scrise de Carlyle pe mormântul ei. E bine că s'au pus aici. Fără voce te fac să gândești la drama cea intimă, despre care multe s'au spus. Biata femeie! Avea o inimă prea simțitoare și parte din suferinți erau marite și de firea ei; decât, pare să fi fost la mijloc și altceva. Un scriitor englez aduce, următoarea mărturisire a lui Carlyle:

„Partea trupească mi se pareă așa de puțin, n'aveam idee ca poate să însemne mult pentru ea... Un sfert de veac a trecut înainte de a afla, cât de nedrept am fost, cât de greșit...”.

În asemenea împrejurări eră firesc să se des-

chidă un gol între ei. Și seara după masă, când ramâneau singuri, în salon, mi 'nchipuii ce tăceri lungi, neguroase, vor fi plutit deasupra lor. Stăteau cá niște umbre. Pianul dormeà la o margine—timp de zece ani fără nici un sunet, până—cē într'o noapte Jane Velsh, slăbită, bolnavă cum erà, îi zise cu un înțeles mai adânc în vorbă:

„Sezi colo pe canapea...“. Și ea trecù la pian. Și atunci se auziră iar prin odaie vechile arii scoțiene, pline de amintiri — pentru cea dn urma oară; pianul se închise și închis a rămas până la sfârșitul vieții lor.

Pașesc din odaie în odaie până sus, unde-i o încăpere curioasă: cu două rânduri de pereți și fără ferești, primindu-și lumina de sus. E construită într'adins, ca să fie la adăpostul oricărui sgomot. Aici s'a retras pentru a pune sub ochii lumii, cum făcuse și cu Cromwell, figura istorică a lui Frederic-cel-mare. În juru-i, de toate părțile, erau îngrămădite portrete, gravuri, hărți — în legătură cu subiectul ce-l munceà. Câteva din ele se vad și acum, printre alte hârtii: manuscrise și scrisori de-ale lui Carlyle cu slova lor apăsată, rotundă și limpede.

La spatele casei e grădina — un petec de pământ, dar având tot ce-i trebuia lui: flori, pomi, cu umbră și deasupra cerul, unde privirile puteau rătăci în voe; și aici venea să-și caute oarecare mângâiere, mai ales pe vremea când începuse a suferi de lungi insomnii. În zadar se frământa în pat, neputând închide ochii, părăsea odaia lui mohorâtă și se coborâ ușor pe scări în grădină, umblând de colo-colo, ceasuri întregi. CrâmpEE din gândurile acestor nopți ni s'au păstrat în paginile jurnalului sau. Astfel într'un rând scrie următoarele:

„Pășind afară după miezul nopții și uitându-ma la stele, cari erau limpezi și numeroase, mă izbi un fel nou de simțire ciudată. Hah! în scurt timp am să vă fi privit și pe voi, pentru cea din urmă oară. Insuși teatrul imensității lui Dumnezeu-atotputernicul, nesfârșitul ajuns palpabil și vizibil pentru mine, se va închide asemenea, trântit în față-mi, și n'am sa-l mai zaresc niciodată. Și știam așa de puțin despre el, orcât de vie mi-a fost dorința și sfortarea de a ști. Gândul acestei lipse vecinice eră trist și dureros pentru mine“.

Altădată:

„Noaptea trecuta am stat în halat să fumez

în grădină. Eră una din cele mai frumoase nopți; jumătatea de lună limpede ca argintul privea ca din vecinicie, și zorile falnice se revărsau sus. Am simțit o remușcare, un fel de tremur, că făceam caz de o noapte fără somn, chiar și de mâhnirea mea, cu o viață ce-i să fie așa de curând absorbită în marele mister din jur și deasupra mea. Oh, să fim răbdători“.

Acum în grădina, cași altădata, străbate fio-
rul primăverii, pomii se îmbracă în frunze, iedera se cațără pe ziduri: e același mister prătutindeni, aceeași priveliște a lumii, pe care nu știă cum s'o admire mai mult Carlyle. Căci eră dintre oamenii ce găsesc farmec și noutate până și în lucrurile cele mai obicinuie, oprindu-se cu mirare și plăcere înaintea lor. Cum zice undeva în *Sartor Resartus*: „Însuși faptul de a privi e o binecuvântare“. Frumoasă vorba, adâncă. A spus-o Carlyle, cum au spus-o și alții de seama lui; dar în vălmășagul de interese și sbateri continue, câți mai stau să gândească la asta, câți simt cu adevărat fericirea de a trăi și de a putea vedea lumina albă și cerul și florile și iarba tremurătoare și picurii de roua?

JOHN STUART MILL ȘI MIȘCAREA FEMINISTĂ

Caldura ce a pus Mill în apărarea cauzei femeilor vine de bunăseamă și din legăturile sale cu d-na Taylor, din această rară și aleasă prietenie, care — precum mărturisește în *Autobiografie*: „fusese izvorul a tot ce am încercat să fac, ori sper să fac de aci înainte“. Cuvintele din urmă privesc munca sa pentru binele femeilor, după 1840. O mișcare feministă propriu zisă atunci nu era, ci numai tendinți și articole răslețe prin ziare și reviste; pânăce trecu în parlamentul englez o lege a divorțului, prin care barbatul se putea desface de căsătorie numai pe o dovadă de necredință din partea soției, pe când femeia trebuia să mai aducă și o dovada de cruzime. O asemenea lege — pe lângă alte

www.dacoromanica.ro

împrejurări — în chip firesc întarătă spiritele, dadu imbold mișcării, o împinse pe tărâmul politic și fu introdusă și în parlament, prin discursul rostit de Mill în 20 Maiu 1867.

Am înaintea mea acest discurs. Cetindu-l cu luare-aminte, găsești aci mai toate argumentele de seamă, pe cari le folosesc azi sufragetele, nu e vorba, adesea cu fanatism, dar nu fără dreptate. Că este mult adevăr în ce spun ele, nu ne îndoiim; însă pe noi ne interesează cu deosebire, anume idci din aceasta mișcare ce ating probleme serioase, cum e căsătoria, temeiul ei de multe ori putred, atmosfera ei nesanătoasă și plină de fățarnicii și contradicții: statul, prin biserica sa, consfințind împreunarea statornică a două ființe — un trup și un suflet, — și tot ei punând în practică divorțurile; în aparență monogamie, și de fapt o întinsă, ocultă și atât de variată poligamie; și toate sub pavaza neînfrânței porunci din moși-strămoși: „Femeia să fie supusă bărbatului“. Se înțelege că acest punct îl atacă mai ales Mill; și ce nu putu susține deajuns în acest discurs, veni să desvolte peste doi ani în cartea: *The Subjection of Women*. De-ar fi să-i dăm în câteva cuvinte cuprinsul, am zice:

Deplină egalitate, punerea femeii la același nivel cu bărbatul. Nimic nu vă îndreptățește să credeți, că femeia nu-i destoinică pentru cutare sau cutare activitate; o experiență în aceasta privință n'o aveți, dați-i mai întâi puțința de a se manifesta, și apoi....

Negreșit, sunt în scriere și lucruri controversate, părți cari merg prea departe. Iată de pildă una — o alegem inadins, fiindcă pune și chestia delicată a moralei :

„Unde libertatea nu poate fi nădăjduită, și puterea poate, puterea ajunge marele obiect al dorinții omenești; acei cari nu-s lăsați a-și cauta ei înșiși de treburile lor, au să se răscumpere, dacă pot, amestecându-se pentru scopurile lor în trebile celorlalți. De aci și pasiunea femeilor pentru frumusețe, îmbrăcăminte și fast; și toate relele ce decurg dintr'însa pe calea luxului vătămător și imoralității sociale“.

Oare să fie așa? Am putea deschide pe Darwin, unde vorbește de felul cum se atrag unele păsări. Nu prin mlădierea glasurilor, nu prin bogația culorilor și strălucirea penelor ?

Și femeia nu face decât ce face și sturzul din Guinea, ce-i poruncește firea și ce știe că ne place și nouă. Ce vrăți? O dorim dichisită, mul-

țicoloră, cu cercei și danteluțe, cu gura de cuc și mijlocul de viespe, și să cugete cât mai puțin, și să umble mai așa, și să râdă ca să-i admirăm noi dinții...

Chestia deci are și o altă latură. Nu-i ușor să răspunzi: sub regimul femeii emancipate ar să fie mai multă sau mai puțină grijă de morală? Apărătorii — preinșii aprători ai preceptelor etnice, prezic numai grozăvii:

Dați femeilor drepturi, și veți avea în toate domeniile un caracter de nestatornicie, pasiune și desfrâu !

Decât, astea le avem. Femeea și azi, nu dictează în palate? Nu șoptește miniștrilor? Nu scoate și nu pune deputați în parlamente? Nu dă lumină orbilor și urechi surzilor? Eminescu vorbește de barzii, pentru cari

Cararile vieții fiind grele și înguste,

Ei încearcă să le treacă prin protecție de fuste;

dar, ia întindeți sfera, adăogați fustă la fustă, nenumărate fuste protectoare... Și cine ar zice un cuvânt împotriva lor? Nu, fustele de acest soi, fustele dintr'o stofă de toate zilele sunt „adorabile“; cum însă e vreo femeie, care nu

ține seama de prejudecăți și se ridică deasupra celorlalte, odată se pornesc gurile.

Pilde avem încă din vechime. Iată Safo. Câte calomnii și batjocuri! Și numai pentru că se lăsă cu drag și din toată inima sub alintările înaripatului Amor — cum îi zice ea :

Nebiruită ființă, dulce și amară!

Apoi Aspasia — Aspasia, care făcuse pe un Pericles să plângă în fața ateniienilor, prietena lui Anaxagoras, Fidias și Socrates, e ocărâtă pe scena teatrului din Atena. Și totuși cât de rare sunt Aspasiile !

LA CASA ȘI MORMÂNTUL LUI SHAKESPEARE

În orașul Stratford, înconjurat de pajiști bogate și străbătut de râul Avon, se află casa lui Shakespeare. E o clădire cam lunguiață, cu mici ferești zăbrelete, cu bârne ce se încrucișează în zid — acoperișul de cărămizi.

Pe o porțiță intri deadreptul în ceea ce a fost odată bucătărie; căminul mare în stânga, jos lespezi de piatră. O scară te duce în odăea mai de seama, în care s'ar fi născut dramaturgul. Stai mișcat deodată la gândul, că aci lângă vatră creatorul lui Hamlet va fi ascultat povești în bătaia flăcarilor ori cu prospețimea dintâi a simțurilor va fi sorbit pe fereastră lumina din văzduh, zvonul vântului, mirezmole, cântul cio-

cârlilor, toate câte le aduc anotimpurile și cari aveau să se prindă mai târziu în ritmul poeziei sale înaripate.

Câți n'au venit, încă din largi departări, spre a-și înălța câteva clipe sufletul într'o muta recunoaștere, în această încăpere! Tavanul apus, pereții, geamurile, sunt pline de semnături. Prin amestecul de slove, în bună parte fără înțeles ca urmele piciorușelor de păsări, întâlnești și nume cunoscute: Walter Scott, Carlyle. Din mobila veche mai nimic n'a rămas, de n'ar fi să pomenim două lacre mici de nuc. Scriitorul american Irving, care a fost aci vre-o șaptezeci de ani înainte, vorbește în *Cartea Schițelor* de un scaun al lui Shakespeare cu puteri miraculoase: luat și vândut din colțul de lângă vatră, s'ar fi întors singur înapoi. Unde o fi acum? Întreb pe îngrijitor, care, privindu-mă țință, înalță din umeri; apoi cu un zâmbet :

„Cică l'ar fi cumpărat o prințesă rusă“.

Într'o altă cameră de alături sunt două tabele în lemn cu inscripția :

„Nemuritorul Shakespeare s'a născut în această casă“.

Înainte vreme, parte din casă a fost măcelărie și stăpânul ei nu găsisese ceva mai bun pentru a-

tragerea mușteriilor decât numele poetului; partea cealaltă din ospătărie, numită „La Capul Fecioarei“, a fost preschimbată în bibliotecă și muzeu. S'au adunat aci multe de toate în legătură cu Shakespeare și timpul său: portrete, ediții felurite ale pieselor, o cupă verzuie de sticlă, gravuri, medalii, peceti vechi. Iacă pupitrul de școală cu numeroase încrustături, și spada folosită poate de el pe scenă, dincoace un mel cu inițialele W. S.; numai cât, nu-i măcar un singur lucru, despre care s'ar putea spune hotărât, ca ar fi aparținut lui Shakespeare.

Nesiguranța se întinde chiar și asupra persoanei sale ca scriitor. De un veac aproape, mulți și-au exprimat îndoiala, între cari ar fi oameni ca Byron, Dișraeli, Emerson, poetul Walt Whitman.

La deschiderea cursului de literatura Elisabetana am auzit pe un profesor universitar, atrăgând luarea-aminte asupra celei din urmă publicații de contestare. Autorul ei, Sir Edwin Lawrence, își mântue capitoarele în chip de refren cu ceeace-i servește și de titlu :

„Bacon este Shakespeare“.

Controversa nu-i o glumă. Și se cade a ne da pe scurt seama de cuvintele pe cari se reazemă.

Un om cu puțină carte, ajuns apoi actor fără deosebit talent, n'ar fi putut să deie acele scrieri, cari vădese atâta observație largă, atât orizont necuprins, și atâtea cunoștinți de tot felul.

Deși, pe când trăia, au ieșit de sub tipar piese cu numele său, totuși o urmă cât de mică din manuscrisu-i nu avem. Câteva iscălituri, presupuse a fi ale sale, sunt doar pe acte ce n'au deloc a face cu literatura; iarăși vreo patru scrisori ce-l pomenesc se referă la niște împrumuturi de bani. Atunci, în dosul numelui de Shakespeare nu s'ar ascunde altcineva de înaltă cultură, de geniu, stând ca atare în fruntea contemporanilor sai? Și acesta n'ar fi oare Francis Bacon? Autorul cunoscut al lui *Novum Organum* nu era numai un filozof. Stilul său are în bună parte cadența poeziei, a tradus din psalmi; iar un manuscris al sau, *Promus*, arată izbitoare asemănări cu rânduri din Shakespeare.

Porniți pe această cale, răscolitorii de lucruri dubioase nu s'au muncit în zadar. Au țesut ca paienjenii tot soiul de teorii. În râvna lor unii au folosit și bagheța și mesele învățitoare și francmasoneria; li s'a părut a găsi într'anume piese ceva criptografic, descoperind atunci și cheia ce te lasă în misteriosul cuprins, unde tronează

noul idol, și dacă vrei să te numeri între închinătorii lui, ți se pun la îndemână atâtea fițiuci, reviste și volume Baconiane. Sidney Lee, biograful cel mai însemnat al lui Shakespeare, ne dă un capitol întreg numai de bibliografie în această chestie.

Astfel viața unuia din cei mai aleși scriitori e pierdută în speculații. Puțin știm, în adevăr, și mai ales din ce s'a păstrat prin tradiție. A învățat la școala primară din Stratford, intrând de tânăr în dughiana tatălui său. La optsprezece ani se căsătorește cu o femeie mai în vârstă ca dânsul și are un copil numai la șase luni după asta — fapt neînsemnat, altminteri, decât prin versurile ce i-a sugerat în *Furtuna*. După câțva timp pleacă în Londra. Aci, dela ucenicia în teatru și până la ridicarea sa în ochii publicului, afără de mici aluzii răslețe, rămâne sub taină. Cum va fi fost în relațiile sale cu lumea? Ce înrâuriri mai de seamă, ce bucurii și ce mâhniri vor fi intrat în plămădirea talentului său, ajutând închipuirii și dând un temei de realitate simțită scrisului său?

Pe cât îl putem urmări, e o perioadă când pătruns de gânduri, de întrebări adânci, întreaga sa concepție ajunge de un pesimism întunecos: cum o vedem în Brutus, ale cărui aspirații, neclintit idealism, nobile străduinți, nu-l duc decât la sinucidere; după aceea în Hamlet, suferă înrudit cu eroul din *Iuliu Cesar*; este și în *Măsură pentru Măsură*, care, vroid să fie o comedie, se umple pe atât mai mult de amărăciune, și unde fiorul, nedumerirea neagră din monologul lui Hamlet iarași revin; răsună cu numeroase accente în vârtejul pasiunilor din *Othello* și *Macbeth*; cumplit se desprinde, fără nici o rază de răscumpărare, din viforul soartei, rautăților oarbe ce aruncă drumurilor pe regele bătrân Lear; apoi deadreptul o găsim, sub forma de mărturisire, în *Sonete*.

Obosit poate de atâta încordare ori din alte pricini, se întoarce în vârsta sa de maturitate la Stratford, unde și moare în împrejurări iarași neîlmurite.

În preajma casei lui s'au înființat dela o vreme un teatru galerie, bibliotecă și un club ce-i

poartă numele. Înăuntrul acestuia din urma atârnă frumos încadrate și cuvintele scrise de mâna Carmen Sylvei :

„Oh, fericită Anglie, care ai dat naștere celui mai mare poet din lume !“

Datează de vreo câțiva ani, când la o sărbătorire a lui Shakespeare au fost prezentate din partea Reginei de ministrul României la Londra, d. N. Mișu.

Mormântul e aci aproape. Treci pe o alee în biserică, la spatele căreia, lângă pietre funerare de altă dată, cotește Avonul. Privindu-i curgera lină, printre țarmuri verzi, sub sălcii cari se pleacă ogindite în fund, îți vine gândul, că priveliștea de față va fi stat înaintea lui Shakespeare, când a zămislit acea minunată vedenie albă a Ofeliei, cu râsul nebuniei pe buze, în podoba florilor atât de iubite și a căror frăgezime ar simboliza sufletul ei pierit sub atingerea dintâi a iubirii. La intrarea în biserică un registru mare, deschis, arată în latinește data botezului și morții lui Shakespeare. Vezi alături cristelnița gotică și o Biblie de pe vremuri.

Poetul e îngropat în sanctuar, lângă peretele din stânga. Lespedea în piatră, pe care cineva

pusesese o cunună de frunze — veștejite acum, poartă stanța ce se atribuie lui Shakespeare însuși:

„Bunule prieten, ferește-te, pentru numele lui Christ, de a scurmă pulberea închisă aci: fericit fie cine cruță aceste pietre și blăstemat acei ce-mi ridică oasele !“

Șiruri de rând, fără nici un simț mai ridicat. Cum le recitesc în lumina de vitralii, îmi vin în minte alte epitafuri, bunăoară acela despre marele său înaintaș :

„Învârte-te ușor, iederă; tot ușor învârte-te, unde doarme Sofocles în repaos neturburat....“.
Sau cuvintele din Ossian :

„Strâmt e locașul tău acum, neagră încăperea locuinței tale! Cu trei pași îți înconjur groapa, tu care ai fost atât de mare !“

Nu, nu cred să fi scris Shakespeare acest blăstem: ori că asemenea epitafuri erau obicinu-ite pe atunci, ori va fi fost înadins pus de oameni interesați a ține aci rămășițele poetului. E ni-merit, însă, ceeace se spune alături sub un bust al său colorat, că împreună cu el „a murit na-tura vie“. Asta — întrucât se întemeiază pe o concepție din Evul Mediu, îl strămută la vremea când a scris, punându-l astfel într'o perspectivă

dreaptă de apreciere. Aparține înainte de toate Renașterii; de unde însușirile sale bogate, dar și lipsurile. Foarte încarcat adesea, nu are construcția, întregul armonic, al tragicilor greci; în loc de corul vechiu cu rostu-i frumos și înalt, avem la dânsul bufoni și alți ipochimeni ce aruncă printre glume și vorbe înțelepte, cu duh, dar și multe nu prea decente. El a pătruns toți mai departe în taina sufletelor omenești și a dat o serie de tipuri, cari — pline cum sunt de suflul creației artistice, dăinuesc în timp și rând pe rând împart din farmecul idealității lor generațiilor trecătoare: Romeo, Julieta, Portia, Shylock, Maurul din Veneția, Desdemona, Iago, Lady Macbeth, Lear, Falstaff și mai presus Hamlet.

Cătră el s'au îndreptat mai ales toți câți au încercat prin ei-inșii tristețea cunoașterii mai adânci a lumii; căci în afara împrejurărilor de intensitate dramatică, avem în Hamlet un suflet osebit de înzestrat, care, pătrunzând dincolo de aparențe, simte în chip covârșitor golul silințelor vieții. Eșirea dintr'această stare au cautat-o mulți prin mijloace felurite, însă toate nu-s decât leacuri trecătoare, niște amăgiri ale conștiinței față de grozăvia nimicniciei. De aceea si

în *Furtuna*, ultima piesă a lui Shakespeare, acel meşter-vrăjitor Prospero, care seamănă a fi însuşi autorul, înainte de a se lăsa pentru totdeauna de arta sa minunată, cu greutatea vorbii ce încheie o viaţă de gândire, ne spune :

„Caşi urzeala fără temeiul a acestei vedenii, turnurile acoperite sus de nori, palatele măreţe, solemnele temple, marele glob el-însuşi, cu tot ce moşteneşte, se vor topi şi, precum s'a mistuit acest convoiu imaterial, nu vor lăsa urmă după ele. Suntem dintr'o aşă stofă, din care şi visele-s făcute, şi mica noastră viaţă e împrejurată de un somn“.

TEATRUL ENGLEZ

La începutul șederii în Londra o luam pe jos dealungul strazilor; înaintând din zi în zi mai mult și gustând această pierdere în necunoscut. Odată mă oprii seara dinaintea unei clădiri mari, cu numeroase lumini. Am întrebat :

— Ce este aici ?

— Un *music-hall*.

Mi-am tălmăcit în gând cuvântul și am intrat, socotind că voi auzi ceva cântece, vreun concert. În adevăr, la un timp izbucni orchestra într'un marș puternic, dar cortina, ridicându-se, lăsa pe niște acrobați să-și arate măiestria. Cărând ei se retraseră și dădură loc unuia care cântă dintr'o seamă de clopote, frumos rânduite pe masă, strălucind ca de aur. Eșiră apoi cinci

înși, înegriți la față ca niște arapi și cu un soi de ghitare, din cari zdrănganiau și se mișcau înainte și înapoi pe scenă.

Așa urmară și alte ciudațenii. Într'un rând se stinseră lămpile; în fund atunci dintr'un roto-gol de lumină feerică începù o cântăreață — pe semne un cântec popular, că toata lumea se puse a îngână după ea. Murmurul crescù din ce în ce, până când tot teatrul se prefacù într'un cor monstru; cântăreața numai cât mișcă buzele și da tațul din mâini și din picioare. Și când n'avui încă timp deajuns a mă mira, se puse capăt reprezentației prin imnul regal englezesc.

Va să zică aceasta este *music-hall*-ul. L'am cercetat pe urmă deseori și l-am găsit întotdeauna plin. Prin felul, prin alcătuirea sa, e cel mai aproape de inima Englezului; de aceea și-i atât de răspândit. Numai Londra are peste șaiszeci. Până și în suburbiile mai de rând se înalță ca niște palate, înfruntând oarecum mizeria dimprejur. Noaptea le ghicești dela distanță după lumina ce resfrâng în văzduh. Și ce lucruri îți arată înăuntru! Găsești aici tot, dela obicinuitele atracții ale iarmaroacelor noastre până la cele mai noi și neașteptate năzdrăvănii: oameni prefăcuți în patrupeze; câini acrobați și pisici a-

crobate; papagali ce țin discursuri — adevărați papagali; scamatori, dela cari ar aveà de învățat și cel mai iscusit politician; vrăjitori ce-ți scot din nimic stoluri de porumbei și flori și fete răpitoare; baletiste și jocuri duse într'un fast neîntrecut; și pugiliști și suitari și jonglori și bicicliști și ipnotizatori, și mai câți încă. Dela o vreme — ceeace nu se îngăduia înainte — au început a da și scurte piese. Plata mare ce oferă, cât și bunul nume de care se bucură multe din ele, atrag personalități cu faimă, adesea și de pe Continent. Așa, de mulți ani Sarah Bernhardt nu se credeă înjosită, apărând între salimbanci și pozne de tot felul. Asemenea la un *music-hall* s'a reprezentat întâia oară, condusă de însuși maestrul, opera lui Leoncavallo: *I Zingari*; o pomenesc și prin aceea că bună parte este plămădită din muzica noastră populară.

De sărbătorile crăciunului se joacă așa numitele *pantomime*, însemnând aci un fel de feerii, cu anume tipuri caracteristice, cântece și dansuri, ceva ca „Visul unei Nopti de Vară“ al lui Shakespeare. Au desigur vechi subiecte tradiționale; dar, tocmai fiindcă sunt luate din lumea basmelor, nu-și pierd noutatea, le rămâne

prospețimea ceea de flori ale închipuirii, cari nu se veștejesc niciodată.

Astfel e balada „Copiilor în Pădure“, al cărei manuscris de pe timpul Elisabetei se păstrează la British Museum. Ne vorbește despre doi orfani — soră și frate, — rămași în grija unui unchiu hain. Acesta, spre a-și însuși averea lor, îi lasă într'un codru întunecos, unde se prăpădesc, și stoluri de prihori vin de le acoperă cu frunze trupurile reci.

Apoi „Cinderella“. Poate cunoașteți și din poveștile noastre pe sărmana cenușereasă, care pe cât e de frumoasă, pe atâta zi albă nu are din partea mamei și surorilor vitrege. Și când într'o seară îi curg lacrămile pe o vatră, o zână se ivește și-i aduce haine și gâteli scumpe și conduri de aur, spre a se duce la serbarea Palatului; dar mai mult ca până la douăsprezece noaptea să nu stea. Și merge ea și dintru început îi cade cu drag fiului de împărat; și zăpăcită de iubire, dacă vede mai târziu că-i să bată douăsprezece, repede o ia pe scări, lăsând în fugă un condur. după care avea să fie recunoscută pe urmă.

Iacă și „Frumusetea Adormită“, din care o versiune a dat și Tennyson. E, cum spune el : „reflexul unei trecute legende“. Și aidoma ca

din umbra depărtării vezi acolo pe Frumoasa-frumoaselor, dormind de un somn lung ce stăpânește de jur-împrejur și în celelalte camere și jos în parcul vechiu al castelului: neclintite frunzele, neclintiți și peștișorii de aur în cristalul hazului; toate cum erau în clipa când le ajunse vraja, pe care numai un singur sărut al Fătului-frumos o va risipi. Și-l aștepți dela un timp; dar înaintea lui vine Puck, spiridușul-crainic din hasmele engleze, se pleacă asupra adormitei și-i umple somnul cu dulci vedenii, cu întruchipări fără număr din minunile copilăriei.

Mai amintesc: „Peter Pan“. Deși lucrarea unui cunoscut dramaturg, J. W. Barrie, acum e populară. Un copil năzdrăvan acest Peter Pan, care zboară pe fereastră în țara visului, unde, laolaltă cu pomii și florile ce nu cunosc decât anotimpul primăverii, rămâne și el totdeauna copil, cu râsul și bucuria neturburate în suflet. Povestea lui a ajuns un simbol și de curând o statuie îi s'a ridicat în parcul Kensington din Londra; și acolo o mulțime de copii își pot vedeă azi prietenul cântând din fluer, pe când zâne și păsări și iepuri ies din piatra soclului ca un trunchiu și ascultă mereu

An de an se aduc înaintea publicului aceste

feerii, liber desfășurate, abătându-se cu mult din preceptele bătrânului Aristoteles; iar prin ele se întreș parodii, glume, vorbe de spirit asupra împrejurărilor politice-sociale curente, precum și cântece și jocuri mai noi. Și dacă se potrivesc astfel oamenilor în vârstă, dacă frumoasele coriste cu trupurile strânse în tricouri de mătase atrag pe mulți — și nu dintre cei mai puțin gravi — rămâne totuși o bună parte și pentru copii. Mirarea și veselia lor te pătrund și împreună cu ei te încânți de câte vezi, te fură basmele de demult; și dupăce pleci, fără voie te urmăresc cuvinte și sunete și arătări din copilăria dusa. Adesea arii obicinuite, arii chiar vechi, cântate în aceste feerii, capătă un farmec neașteptat. Din lumina rampei sboară în lume; le cântă mica modistă, gândindu-se la iubitul ce o așteaptă pe inserate undeva; le spune tare, fără să-și audă glasul, fata palidă din uzine; le fredonează postașul încărcat de știri; le murmură vre-un întârziat dela petrecerea nocturnă, până când mor și ele de prea multă popularitate; vremea cât au ținut, însă, au legănat atâtea suflete, au dus în aer atâta romantism ascuns.

Mi-aduc aminte de o seară. Prin străzi de suburbii necunoscute umblam, cuprins de o mîh-

nire mai apăsătoare ca ceața umedă dimprejur. Intrați la cel dintâi teatru. Se jucă „Cinderella“. Plecarea ei lăsase într'un timp o tăcere ca de ceva neașteptat, prin care lung sunară bătăile miazănoptii. O tânără cu fața albă de crin, care făcea pe fiul de împărat, ținând în mână condurul, începui o romanță:

Nu știu, dacă ți-i dor,
Dor ți-i oare de mine,
Când se lasă amurgul...

Rar am auzit pe cineva să deie mai multă expresie, mai multă simțire unor cuvinte simple. Cântecele acela e stins acum, dar amintirea lui tot mă înfioară când și când, și cu ceva neînțeles de trist mă gândesc la cântăreață, pe care n'oi mai văzui. Poate n'a fost numai un cântec, ci un oftat din inimă și buzele arse ce-l scoaseră, poate se vor fi ofilit pe veci de văpaia dorului neîmplinit....

Cât privește celălalt teatru, gândindu-te la trecutul de faimă ce l'a avut în astă țară, parcă ești îndemnat să cauți și locurile pe unde se vor

fi dat vechile piese. Lângă Tamisa, nu departe de catedrala St. Paul, jucă odată în localul unei mănăstiri părăsite trupa de copii, al căror succes a smuls marelui poet câteva rânduri disprețuitoare — nu lipsite și de puțină gelozie, în „Hamlet“. Tot aici, de cealaltă parte a podului se află și vestitul *The Globe*. După spusa lui Shakespeare din corul introductiv la „Henric V“: „acest O de lemn“, ar fi să ni-l închipuim rotund ca o enormă piuă, fără acoperiș, scena întinsă înainte și cu trei caturi de galerii împrejur. Firește, nimic n'a rămas din acest teatru; doar o biserică, unde se poate sloveni pe lespezi pomenirea de dramaturgi și actori, între cari și un frate al lui Shakespeare. E să trecem mai încoace, spre a găsi urmele teatrelor ce ființaseră cu cinste în urmă: deși clădirile vechi s'au fost ruinat, în locurile lor se ridică altele, păstrând și tradiția și numele. Așa e *Covent Garden*. Pierdut acum între magazine, înconjurat ziua de care și lume și sgomot; dar când se face liniște pe înoptate și treci sub porticu-i înegrit cu lungi stâlpi corintiani și poarta mare ce se deschide numai stagiunii de operă și balurilor, nu poți scăpa de solemnitatea unor gânduri. Câți artiști, câte vestite cântărețe, n'au urcat pe

scena lui! Au strălucit o vreme și s'au dus apoi cași buchetele de flori ce li s'au fost aruncat. Aci 'și-a executat întâi Händel pe „Messiah“ al său, iar mai târziu Thackeray ne povestește în felu-i umoristic, cum a petrecut o noapte, asistând la „Prințul Nasului Fermecat“.

Puțin mai încolo, iată și teatrul *Drury Lane*, în comitetul căruia a fost și Byron într'un timp. Și aici, în astă parte mai ușuratic-luxoasă a orașului, se grămădesc vreo treizeci de teatre, toate particulare. Un teatru așa zis național, cu repertoriu, nu este până azi în Londra. S'ar părea că nu-i de trebuință. Atâtea teatre ți-ar da în același timp un număr de felurite piese; numai cât, fiind niște așezăminte de câștig, îndeobște ocolesc cu dibăcie arta. Rar câte o lucrare de preț; când și când grupuri de intelectuali aduc pe scenă sau reiau ceva din comoara literaturilor mari, și nu pentru mult timp. Drama lui Ibsen, „Pretendenții“, cu un puternic suflu de poezie, cu o scenă — moartea episcopului, dintre cele mai caracteristice în toată dramaturgia, jucată după lungi pregătiri, n'a putut să ție mai mult de câteva săptămâni; la fel „Edip Rege“ și alte producții de seamă. În schimb afișele, pe cari le poartă șiraguri de oameni pe străzi, îți a-

rată piese ajunse la cinci sute și atâtea de reprezentății. E drept, se montează cu mare grijă, necruțându-se nici un mijloc de înfrumusețare, lipsește cușca supărăcioasă a sufleurului, actorii nu par a spune roluri învățate; decât astea sunt lucruri obicinuite în teatrul englez. Ce le-ar fi ridicând atunci în ochii publicului? Greu să răspunzi. Zeul succesului e orb cași Eros. Poți însă da câteva feluri de piese, cari plac acî cu deosebire :

Piese cu o intrigă bine adusă, înadins complicată, spre a fi nevoie și de intervenirea mult simpaticului detectiv; piese — cum le numesc ei, cu problemă, în cari anume chestii, anume idei se pun mai deadreptul și se vîntură pe scenă: acî se pierd, împreună cu eroii, în labirintul episoadelor și acî ies iarăși, prezentându-ți la urmă și deslegarea s'o duci cu tine acasă; piese cu mult foc sentimental, unde îndrăgostiții se nevoiesc din răspuțeri, până când spre fericirea lor și a publicului, își dau sărutul de triumf, adesea reluat și prelungit și de perechi entuziasmate din sală; piese apoi de spectacol, cu procesii, cu pompă strălucită.

Iubirea asta de culoare, de pitoresc, va aduce subiecte din Orient, căutând a se reda și atmo-

sfera lor, iluzia vieții și priveliștilor departate. Ai să vezi aci pagode, grădini cu înflorirea bogată a cireșilor, vinetă zări cu siluete de chiparoși, bazaruri cu tot sgomotul și amestecul viu de strae; interioruri umbrite, unde eventalii bat ca niște fluturi și gheise din Japonia vin cu mari crisanteme pe urechi sau cadâne ce visează, pe când muzici mai prelungi, voluptoase, cântă de undeva.

Inrâuririle noi, cari străbat dela un timp, mai ales în pictură, au luat drumul și spre teatru. Ceeace este profesorul Reinhardt la Germani, osebindu-se de el într'unele privinți, e aci Gordon Craig. Ar vrea el un teatru în felul vechilor rituale grecești, unde poezia vieții, partea ei ascunsă și adâncă, să se reveleze. Și fiindcă el însuși nu poate scrie asemenea lucrări, își îndreaptă atenția către arta scenică: orice naturalism ar fi să fie îndepărtat de aici, nu imitația, nu reproducerea lucrurilor, ci numai sugestie; costume, decoruri și gruparea lor ar fi și ele niște creații artistice și toate laolaltă, în legătura firește și cu intențiile autorului, ar fi să vorbeasca mai mult închipuirii decât ochilor. Urmandu-i părerile, Granville Barker, un impresariu și scriitor dramatic prețuit, a dat până a-

cum trei piese din Shakespeare, cari sunt mai apropiate de feerii. În acest scop scena e adusă mai la aceeași înălțime cu stalul, se adaugă și un prosceniu cu o cortină albă și deschideri într-o parte și alta, pe unde intră ori ies actorii, neținând seamă de împărțirea pe acte, făcând una sau două opriri, după trebuință. E în tot o simplitate aleasă, în care multe scene jucate cum sunt, fără culise, fără pânze pictate, cu draperii ce-ți dau imboldul să ghicești singur timpul și împrejurările acțiunii, cu puține culori, mai ales alb și auriu, armonizând între ele sub lumina de sus, aduc o frumusețe nouă; dar sunt și părți, unde spațiul restrâns, lipsa de perspectivă, cât și bizarul unor îmbrăcăminti, lasă ceva din impresia marionetelor.

Un lucru ce n'ar trebui uitat în teatrul englez e și cenzura, în forma veche, marele ei pontifice chemându-se: „Cetitorul de Piese al Regelui“. Înființat mai ales din trebuinți politice, a ajuns ocrotitorul moralei. Și nu că s'ar fi simțind cine știe ce paza lui: flirtul; prepusurile de budoar; cuvintele cu sub-înțelesuri și gesturile ce n'au nevoie de cuvinte spre a deschide închipuirii nenumărate puncte de suspensie; mișcărilor sibaritice; dansurile cu șapte văluri, cari dis-

par pe rând ca luate de vânt; întrezărirea păcatului atrăgător, toate se trec și se gustă și aci din prisos. Numai când cineva împrumută satirii tonul aspru ori dramei sbuciumul greu, și desvă-lue nedreptăți, ipocrizii, adâncimi de pasiuni covârșitoare, censorul caută să mijlocească. E ținut s'o facă. Intr'o țară, unde mai este încă mult bigotism, unde atâția umblă să-ți mântuiască sufletul, unde citatul Bibliei te întâmpină de pretutîndeni, firește că anume noime și rânduiiri trebuiesc apărute. De aceea, între altele, „Strigoii“ lui Ibsen, „Profesiunea Doamnei Warren“ a lui Bernard Shaw și „Monna Vana“ a lui Maeterlink au fost oprite. Poate și censorul ar avea îndreptățirea, că piese de acest fel n'ar fi înțelese aci după cuviință, publicul nu s'ar înălța până la criteriul de prețuire al artei. Ar fi teama, că sfârșitul din „Strigoii“ s'ar lua drept ceea ce pare, nu în legătura cu profunda și grozava lui semnificație; iar când în Maeterlink frumoasa Vanna se ivește noaptea în cortul bogat al lui Prinzipalle, așa cum o dorise: „seule et nue sous son manteau“, rostirea singură a cuvintelor și nu se știe ce răsunet nedorit ar avea.

Oarecum, sub cultura de veacuri, stărue ceva primitiv în publicul englez. Lucruri mai fine, mai

ales în partea umoristică, se pot trece cu vederea, pe când burlescul obicinuit, adesea vorbe și situații cărora nu le găsești vreo pricină de gluma, stârnesc hohote nesfârșite. Râsul acesta aduce mult cu al copiilor și te încântă, dar nu de puține ori te lasă foarte nedumerit. Un observator ca Turghenieff povestește cum într'o zi, rostind câteva rânduri de Pușkin înaintea lui Thackeray, acesta nu-și putea stăpâni râsul, doar fiind ca nu știà rusește; o anecdotă în același sens ne spune și despre Carlyle, și referindu-se la teatru, scriitorul rus adaugă:

„De acea și un actor, care se strâmbă și care în Franța ar fi scos din scenă cu fluerături și mere coapte, va desfătă publicul englez și-l va face să râdă“.

CHARLES DICKENS

Am fost deunăzi la Westminster Abbey, pantheonul Angliei. Cum intri, la fund, în partea închinată mai mult scriitorilor, e o lespede cu inscripția:

Charles Dickens

Născut 7 Februarie 1812, mort 9 Iunie 1870

Coroane se vedeau împrejur. Una, din foi de laur, trimeasă de un domn și doamnă, avea pe o hârtie cuvintele:

„Dumnezeu să te binecuvinteze, nu numai că ai fost lumină pentru mine, dar că lumină ai fost în casa noastră ani de zile“.

Mi-am oprit ochii mult la aceste rânduri. Oa-

re, câți din cititorii lui Dickens nu pot spune același lucru? Câte milioane—mai ales din cei sărmani și necăjiți, cari au nevoie cu atât mai mult de lumină? În viața lor grea, în monotonia lor tristă de toate zilele, Dickens a adus bucurie și mângâiere, i-a făcut să râdă, și adesea și să plângă—lacrimi din cele cari înobilează, cari deșteaptă sentimente frumoase. Și pentru asta, puțini scriitori își vor fi căpătat mai mult simpatia, dragostea cititorilor. Popularitatea nu i-a venit după moarte, ci odată cu publicarea lui *Pickwick*.

E în această carte o bogăție de umor nestăpânit, care te duce într'un răs până la sfârșit, și are însușirea, că poate fi gustat de toți — și de oamenii de rând și de copiii nevinovați. Într-o zi, o fetiță a lui Thackeray, ridicându-și ochii din paginile lui *Pickwick*, zise: „Tată, de ce nu scrii și tu cărți, cum scrie Dickens?“. E caracteristică întrebarea. Thackeray, atât prin subiecte, cât și prin grija deosebită a scrisului său cumpănit, armonios, presupune oarecare pregătire din partea cititorilor. Vorbind despre *Umoristii Englezi din Veacul al XVIII-lea*, Thackeray spune într'una din conferințele sale, că scriitorul umorist vrea să trezească iubirea, mila,

bunătatea, precum și disprețul pentru neadevăr și înșelăciune. Și Dickens, cași Thackeray, n'a făcut altceva; numai că umorul său rămâne mai prejos, n'are finețea pe care o găsim în autorul lui *Vanity Fair*. Dickens întrebuintează în mare măsură caricatura. Până și în *David Copperfield*, în care 'și-a pus mult din sufletul, din viața sa intimă, și în care sunt pagini minunate, vezi pornirea lui Dickens pentru farsă, nepotrivirea între început și sfârșit ce o întâlnești și în alte romane ale lui. Poate asta vine și din felul cum scria Dickens. Incepea lucrarea și mergea înainte fără să-și fi alcătuit vreun plan, publicând în serii — cum am zice noi, în fascicule, ceeace scria. Cititorii erau ținuți astfel în așteptare.

În *Old Curiosity Shop* era vorba de o fetiță — mica Nelly, sărmană, părăsită, fără nici un adăpost, ducându-și de mână pe un moș cerșetor. Când apărură parte din acest roman, cititorii se întrebau nerăbdători: Ce are să se întâmple cu biata Nelly? Și mulți, mai ales multe cititoare, erau așa de atrase, așa de neliniștite de soarta ei, încât trimiteau lui Dickens scrisori, rugându-l să aibă de grijă, să nu moară mica Nelly. Dar când ieși de sub tipar și cealaltă parte a povestirii, toți trebuiră să citească:

„Erà moartă ea. Acolo, pe micul ei pat, zăcea în hodină. Solemna tăcere nu era o mirare acum“.

„Erà moartă. Nici un somn așa de frumos și liniștit, așa de lipsit de urmele durerii, așa de bun să te uiți la el. Părea o ființă proaspătă din mâna lui Dumnezeu, și așteptând suflarea veții, nu una care trăise și suferise moarte.

„Culcușu-i era îmbrăcat ici-colo cu boabe de ilice și frunze verzi, culese dintr'un loc ce-i fuse drag. „Când mor, pune lângă mine ceva ce iubi lumina și avu totdeauna cerul deasupra“.— Astea fuseră vorbele ei“.

Și așa, în două-trei pagini era povestită moartea. Însă ce pagini ! S'au înduioșat și au plâns pe ele chiar și oameni mai gravi; deși romanul însuși n'a supraviețuit. Erà prea încărcat de sentimentalismul vremii. Au rămas, însă, dela Dickens alte romane, cari, în cele mai umile case engleze, iau loc astăzi alături de Biblie.

MORMÂNTUL LUI BYRON

De multe ori, când e soare, o iau prin împrejurimile Londrei. Îmi place mai ales Harrow-on-the-Hill. Nu atâta că orașelul e pierdut între pomi și grădini cu zăplazuri verzi, și că are locuințe retrase, pe cari — alături de iederă, urcă și mirositoarele flori în ciorchini albaștri, cât pentru legătura ce păstrează cu Byron. Din scrisul și personalitatea poetului au rămas amintiri, cari plutesc deasupra lui, dându-i ceva din lumea idealității.

Aci 'și-a petrecut el parte din tinerețe. Școala unde a învățat se înalță și acum în cărămizi roșii. Cum sui câteva trepte, într'o sală în care și pereți și bănci și ușă sunt acoperite de creștături ca niște arabescuri, e săpat și de mâna poetului, în slove mari:

B y r o n

1805

Mai sus de școală se află cimitirul. În biserica lui veche cu turnul ascuțit și zidurile ca de întărituri, batute în pietricele de cremene ce strălucesc la soare, vezi un basso-relief înfățișând doi copii: Robert Peel și Byron, înaintea unui profil de marmoră subnotat: Drury. Acest Drury le fuse dascăl, unul din puținii dascăli cari se coboara în inima elevilor, căutând a-i îndruma după cuviința. Dela el avem rândurile următoare, cu privire la impresia ce-i făcuse Byron:

„Curând am înțeles, că un sălbatic mînz de munte mi se dase în grija. Decât, eră gândire în ochii săi...”

Neîndoișos ochii vorbeau deajuns; dar și din apucături se putea vedea, că băeatul acela rotunjor la față și alb, cu părul în bucle, nu eră ca ceilalți. Se jucă și el, firește — și încă mult, hoinareă pe șesuri, trageă și primeă palme, se bălaceă în gârle; totuși adesea, parasind gălăgia școlii, se retrageă în cimitir, și se așeză pe un mormânt ce-i zice și azi *Mormântul lui Byron*; și ceasuri întregi ședeă singur, dus pe gânduri. Îndoiala nu-i venise încă, aveă numai o melancolie moștenită; încolo, tresăriri de mirare în fa-

ța naturii, plăcerea de a urmări norii și umbrele, de a-și umple ochii de asfințitul soarelui, căruia va ridica mai târziu acel strălucit imn în *Manfred* și visuri multe, și planuri, și avânturi către necunoscutul vieții, de unde muiată în culori de curcubeu începe dela un timp să-l îmbie și faima — nu faima ușoara, venită pieziș, care te acoperă puțin și se duce cași fumul de tămâie:

„Epitaf are să-mi fie numai numele; de nu mi-ar încunună el cu cinste țărâna, oh, nici o altă glorie nu-mi răsplătească faptele...”.

înseamnă el într'un caet, fiind încă prea tânăr.

Și cum sunt ciudate uneori împrejurările, în acest timp un scriitor cu mult asemănător lui și care aveă să-l înrăurească: Chateaubriand, se opri aci, fără măcar sa bănuiască de un Byron și numai după ani, când scrie *Memoires d'outre-tombe*, citând poezia lui Byron: *Versuri scrise sub un ulm în cimitirul din Harrow*, cu începutul:

„Loc al tinereții mele ! unde ramuri cărunte suspină atinse de boare...”.

își aduce aminte și de lungile lui pribegiri prin Harrow, și de cimitirul, unde nu arareori își purtase măhnirea, și de ulmul acela frumos, um-

brind un mormânt; și dupăce face oarecari apropieri între sine și poetul englez, cumcă amândoi avură mult la inimă pe Ossian și Biblia, și fură crescuți amândoi pe malul mării — unul în Bretagne, celălalt în Scoția, în felu-i solemn de a scrie, adaugă:

„Salut! ulm străvechiu de cântece, la piciorul căruia Byron, copil, se lăsă toanelor vârstei sale, pe când eu visam pe *René* sub umbra ta, sub aceeași umbră unde mai târziu poetul veni la rându-i să viseze pe *Childe Harold*“.

Ulmul e aci — a rămas doar trunchiul; nu mai suspină:

„Ramuri cărunte atinse de boare...”.

Aci și mormântul, cu lespede frântă, abia lamurești din slove șterse pomenirea cuiva; un coleg de școală al poetului se îngrijă de-i puse grilaj și o placă de marmoră, pe care citești o strofă, și nu singura consacrată de Byron acestui loc. Mai tot volumul dintâi, *Hours of Idleness*, e plin de Harrow: iarba lui, cărările pe unde a trecut, pâraele, prundurile umezi, și-au lăsat urme în atâtea versuri duioase; dar mai ales școala, traiul fără pă sare, voea-bună și legăturile de aci — prietenii lui nu fură priete-

nii de rînd, ci pasionate, cum le-au unii baeti prea sensibili, cu nimicuri dureroase, cu gelozii, cu certuri, mărind pe atâta bucuria împăcărilor: astea nu-l părăsiră pe Byron. Mai târziu, după ce silit fu să plece din țara sa, după ce bău din plin și nectarul voluptății și amărăciunea lor, după ce cunoscu prețul trudei omenești, că și creerul cel mai viguros nu arde decât pentru a întuneca și mai mult arătarea vieții, în zilele de urât și de gol fără bucurie — cum iarna parfumul unor flori uscate îți poartă gândul spre verzi întinderi cu soare și adieri plăcute, tot așa o veste, un amănunt, numele vreunui prieten, îi dă fiori, și adeseori îl auzi în scrisori și memorii:

„Eram la Harrow... Ne-am plimbat împreună la Harrow... Un arbore pe deal, unde stam ore și ore.....”.

Vorbe simple, n’au evocarea, plînsul turburător din poezie; dar închid nu mai puțin durerea unui suflet mare ce-și vede tinerețea în urmă foarte departe, și dusă pentru totdeauna. cum toate sunt a se duce: iubire, speranță, visuri. Și apoi, când moare în Italia fetița sa Allegra, stînd plecat asupra corpului amortit, ia-

răși țintirimul din Harrow îi apare înaintea, cu biserica- lui, cu turnul zugrăvit în apus; acolo ar vrea — și o și trimite — să-și doarma somnul pe lângă ulmul ce ar fi să adăpostească și odihna lui însuși:

„Când soartea răci-va, în sfârșit, pieptul înfrigurat..”.

Știind aceste, de multe ori venii aci. Mă uitai de unde poetul se uitase în larg; pașuni vaste, cât ține ochiul. Din ascunsul zării se desvăluie uneori și castelul Windsor. Cîrînguri pe alocuri; ape cu străfulgerări de oglinzi; năluca vreunui tren fugar tae depărtarea—pânăce toate păienjenesesc către seară, dincolo de țintirim și mai aproape: nu mai poți citi leături și rînduri biblice pe morminte. Din turnul bisericii mulțime de lilieci dau năvală; în vreme ce la răsărit, prin frunzișul unui șir de ulmi uriași, cari par și ma înalți în umbră, prind a clipi luminile fără număr din Londra.

LA CASA LUI RUSKIN

Ajunși la Coniston — Anglia de mijloc, un tovarăș ne arată casa lui Ruskin. Albea departe, între frunzișuri. Drept în față, lacul; și de jur-împrejur coline verzi urcându-se treptat și lin până la muntele din fund căruia, i-se zice, de cărunt ce este: „Bătrânul Om“. Aceste locuri le-a cunoscut Ruskin de copil. În brișca de care se folosea tată-său pentru scopuri negustorești, deseori le-a străbătut. Și mintea lui trebuie să fi fost cu mult izbită; fiindcă la o vreme, sub înrâurirea poeziei lui Byron, a încercat să le cânte cum ar cânta cineva la paisprezece ani: fără osebite idei, în cuvinte sunătoare, dar cari dau pe alocuri, și prospețimea impresiei, și acea pornire, acea năzuință către necunoscut.

Mai apoi, întorcându-se dintr'o călătorie pe Continent, ochii lui se opriă asupra caselor de-aci, foarte caracteristice în arătarea lor. Stau ascunse, umile; uneori le ghicești numai după fumul cē scot din hornuri, drept ziduri având pietre fără tencuială, grămădite una peste alta, între cari se prind licheni și mușchiu, parcă nu omul, ci natura însăși le-ar fi pus acolo, cași stâncile pe coaste. Comparându-le cu ce văzuse în Franța, Elveția și Italia, îi veni ideia celui dintâiu studiu al său: *Poezia Arhitecturii*.

Mai tot ce se spune aci, se pare azi cunoscut, deși nu rareori se uită, și anume: că frumusețea arhitecturii vine și din folosul ei, din potrivirea cu scopul căruia slujește; că, fiind în armonie cu firea înconjurătoare și clima unei țări, trebuie să exprime totodată și felul de a fi, caracterul deosebit al celor ce o durează.

De fapt studiul pomenit cuprinde în scurt ceea ce aveam să desvolte în *Șapte Lămpi ale Arhitecturii* și mai ales în *Pietrele Veneției* — aceeași *Predică în Pietre*, cum o numește Carlyle, unde clădiri și părți de clădiri, în stil și ornamentație: portaluri și balcoane, scări și coridoare, bolți și colonade, frescuri și statui, horbote de lemn și ghirlânzi de marmoră, reci urne și ca-

vouri închinat morții—fiecare, și toate laolaltă prind a vorbi de viața, de ideile și simțirile unei întregi societăți apuse. Ce lume de oameni, și ce frumuseți! O galerie de artă mai tot orașul, în care cercetând, pas la pas și sub lumina trecutului, starea de `spirit, rostul și menirea celor ce lucraseră cu dalta și cu mâinile, ori cu mintea isvodiseră; punând în contrast munca lor săvârșită liber, din prisosul căldurii sufletești, cu munca noastră de azi, robită de mecanism, plicticoasă și otova, ne dă capitolul asupra *Naturii Goticului*, cel mai însemnat din toate, care și aduse preocupări și vederi noi, și lărgi într'un sens mișcarea Prerafaelistă.

Vorbind de pictură, iarăși din intuiția naturii deadreptul 'și-a scos Ruskin principiile. Puțini oameni vor fi urmărit cu ochi mai răbdători și mai plini de uimire priveliștea lucrurilor, felurimea lor, nesfârșitele schimbări în culori și forme, dela norii văzduhului până la micul fir de iarbă ori farămița de cristal, care — departe de a stinge închipuirea, deschide noi adâncuri pe poezie și mister. Și numai așa pregătit, cu un material bogat de însemnări și observații la îndemână, se aproprie de marii pictori-peisagiști. Multora le află greșeli, cari anevoie se bagă de

seama, dar sunt totuși niște lipsuri pentru arta. Iar când ajunge la Turner, nu știe cum să-l prețuiască mai mult, arătându-i până la sfârșit o admirație neslăbită, care vine de bună seama și dintr'o apropiere sufletească: acest artist având într'o largă măsură, ceea ce Ruskin însuși avea: grija de a fi credincios adevărului, împreunata cu acea viziune puternică ce preschimba lucrurile și le mută pe un tărâm de taină și vis.

Desvoltarea, căile bătute de Ruskin, ți le da într'un fel mai pipăit muzeul din Coniston ce-i poartă și numele. Sunt aci frumos rânduite: schițe, reproduceri din felurite tablouri, mai ales din vechii pictori italieni, cărți, scrisori, manuscrise, și alte rămășițe-mărturii ale unei mari și spornice activități. Intr'un loc și o pagină, cea depe urmă — epilogul din *Pictorii Moderni*, cu îndreptări de mână scriitorului. Mă apropiu de citesc, nu fără ceva deosebit în suflet. Scris la umbra Alpilor, în defață cu strălucirea zapezilor vecinice, un suflu ca din tariile senine trece prin acest epilog, unde — pe lângă altele, revin ia-

rași cuvintele rostite altă data, sub formă de aforisme, la deschiderea prelegerilor sale în Oxford:

„Toată arta mare e proslăvire. Departe de a fi înorală, în puterea-i din urmă, arta nu-i decât morală: viața fără munca e păcat, și munca fără arta, brutalitate“.

Dealurile astea din Coniston, pajiștile cu iarbă de catifea, balțile neliniștite, de multeori îl vor fi atras pe Ruskin, se vor fi amestecat în visurile sale mai plăcute; pânăce, la vârsta de cincizeci și urei de ani, veni și se așeză deplin aci. Te apropii de casa lui pe un drum ce ocolește lacul, printre copaci vechi. Și deodată se ivește înfaț-te-ți; la dreapta, gardul — acoperit de ferigi și rugi cu mure și curpeni, după care o livada se întinde până pe marginea lacului.

La bătrânețe într'acolo eră singura lui plămbare. Rezemat în toiag, cu fața obosită, sprâncen'le mari, și barba de patriarh, se așeză pe o bancă; uneori mergea puțin cu barca, și o lua iar spre casă. Bună parte din localnici îl priveau cu mirare: ce puteau ei să priceapă din câte

scrisesse asupra artei ? Dela un timp, însă, porni glasul-i razvrătit față de multa sarăcie și multe nedreptăți din lume, veni ră stăruinți pentru alinarea suferințelor — numeroase alcătuiri și întreprinderi, întemeierea de biblioteci, muzee, și altele, cari făceau pe toți a se descoperi dinaintea-i, șoptindu-și cu înțeles: „Profesorul Ruskin !“. Și astăzi, când vii la Coniston, oricine are să-ți aducă vorba de Profesor, îndreptându-te în primul rând la casa lui. E așa cum a fost, în mijlocul unui verde pitoresc de brazi, molifiți și pometuri, semănând a schit; iar înlauntru, — câte lucruri de artă, și câte fără vre-o însemnătate, lucruri de toate zilele; însă, de cunoști pe scriitor, de l-ai citit cu luare-aminte, cautând a pătrunde în miezul, în lamura gândurilor sale, cum se prefac toate, cum te apropii și parcă le întrebi, și parcă începi cu ele o tainică vorbire ! Bunăoară, e aci un scăunaș. Il vezi și te gândești la ceva: fiind numai de trei ani, copilul Ruskin obișnuia să se urce în el și să predice abia putând îngâimă :

„Oameni, fiți buni. Dacă sunteți buni, Dumnezeu vă iubește, dacă nu sunteți buni, Dumnezeu nu vă iubește“.

Interesantă vorbă, nu-i așa ? Caracteristică

pentru unul a cărui toată viața nu eră să fie decât predică — o lungă, adevărată predică; și desigur, nu lipsita de amărăciuni. Când lumea nu iarta s'o înveți, necum să-i aduci muștrări; iar de ridicarea, de înobilarea vieții prin muncă dreaptă, și prin artă, câți se preocupă? Și să dorești a face binele, și să fii împiedicat de multe ori, și să-ți plângă inima de plânsul altora, și să nu poți scăpa — în singurătatea naturii ori în oda-ea-ți retrasă, mereu să tresari la vuetul neostoi-telor nenorociri, și să vezi ca sfaturile tale sunt adesea niște picături de apă în marea de pasiuni...

Intre multe decepții dădă el *Fors Clavigera*, scrisorile către lucrători. Apoi la o vârstă când impresiile noi slăbesc, când inima se întoar-nă de-și caută sălaş în trecut, începă a-și scrie amintirile, sub titlul *Praeterita*, în care timpul a domolit orice asprime, orice izbucnire supăra-cioasă și toate se mișcă într'o lumină blândă, în melancolia duioasă a lucrurilor petrecute demult: ici o descriere, colo bucuria de a vedea un oraș, o priveliște nouă, mai deoparte fiorii contactului cu arta, și pe alocuri mărturisiri interesante ca urinătoarea:

„Intreaaga mea plăcere fuse de a observa fără să fiu băgat în seamă — de-aș fi putut fi invizi-

bil cu atât mai bine. Eram deplin interesat în oameni și rosturile oamenilor, cum eram interesat în pințe și capre negre, în pițigoi și păstrăvi; numai de-ar fi stat în pace, lăsându-mă a le privi și n'ar fi dat buzna în gauri și sus pe înălțime. Locuința trăitoare a lumii — păscutul și cuibăritul dintr'însa — puterea spirituală a stâncilor, apelor, aerului, stând în mijlocu-le și bucurându-mă și minunându-mă de ele, și ajutându-le dacă puteam, — mai fericit de nu cereau vreun ajutor din parte-mi — asta fuse iubirea mea esențială de natură, asta temeiul a tot ce-am ajuns și lumina a tot ce-am învățat drept“.

Masa unde fura scrise aceste rânduri, și unde nascură atâtea lucrări folositoare, e aci. Și fiecare colțișor din odaia de lucru — pereți, rafturi și polițe, toate spun de varietatea subiectelor ce-l preocupau: vase grecești, pânze alese, cărți de rugă iluminate, despre cari spune că poarta cu ele și binecuvântările și muzica bisericilor; și mai ales colecția de minerale, sa tot privești zi-le de-arândul. Ce minuni scl.pitoare! Fire de foc, dungi fantastice, împletindu-se fără capăt; ochi reci, colorați; slove trase ca de mâna dest'nului; neînțelese peceti, asupra cărora de multe ori va fi stat întrebându-se: Ce să fie? Ce mister zace dincolo ?

Fereastra odăii se deschide spre dealurile, cu perspective blânde, și spre lacul Coniston. Într-o dimineață, rămas cu ochii pierduți la vălurile de pâclă ce se ridicau, plutind moi și lucioase deasupra apelor, scrise pe o filă :

„Oh, de mi-ar fi spus cineva în tinerețe, când tot sufletul meu părea să fie atras de aceste culori și neguri ce apar o vreme și se șterg apoi. cât de puțin iubirea mea pentru ele eră să-mi ajute, când tăcerea pajiștei și crângului în roua zorilor eră să fie deplină; și toate gândurile mele către acei pe cari n'o să-i mai întâlnesc!“.

Din prietenii duși, aveà în vedere mai ales pe Turner; între tablourile căruia își dădù și sufletul. Patul morții neatins e de-atunci. Ceasornicu-i de buzunar ticăie alături, cercând oarecum să exprime timpul ce n'are expresie, nici ființa. de lunecă fantomatic prin lume, și sub care multe rămân totuși neschimbate. Căci și azi lucrurile din odăie stau fiecare la locu-le; cărțile de-oparte; pânzele lui Turner tot în pereți; arde „Vezuviul“ sau, prins în culori nepieritoare, deasupra căminului; cântarea unui sturz vine din grădină, cași altădată. O clipă stau înfiorat: parcă scriitorul e să intre pe ușă. Dar peste lacul Coniston, de partea ceea, se înalță turnul cimi-

tirului; și mă gândesc la o cruce de acolo — una runică, cunoscută, pe care semne și figuri sapa-
caută să înfățișeze opera celui ce a fost John
Ruskin. Începe cu lira, cântând frumusețile na-
turii, și sfârșește mai la fel; căci asta e și buna
parte din *Praeterita*, și într'însa paginile din ur-
ma se închid tot printr'o descriere: un amurgit
la Siena, pe un deal cu tufișuri, cu adieri parfu-
mate și molcome umbre, prin cari trec și scân-
tee licurici — sute, nenumărați licurici trec și
scântee, parcă autorul ar fi vroit să simbolizeze
visurile noastre ce pâlpâe o vreme și mor, aci
se aprind și aci se sting, în marea noapte ce ne
înconjură.

PRERAFaeliști

La 1848 câțiva pictori tineri, uniți într'aceleași gânduri cu privire la artă, au alcătuit o grupare aparte, căreia i-au zis Frăția Prerafaelistă. Numele ar fi voit să însemne mai mult niște aspirații nelamurate, decât vre-o înrudire cu Primitivii Italiei, despre cari aveau puțină cunoștință. Doar întâmplător le căzuse în mâini cartea lui Lasinio cu gravuri după frescurile dela Campo Santo, în Pisa. Studiarea lor, și în parte citirea unor pagini din *Pictorii Moderni* a lui Ruskin, i-a mai limpezit în idei, le-a întărit convingerea, că dela Rafael încoace arta era călăuzită — sau mai bine, era ținută în loc — de anumite norme convenționale și ca din strâmtoarea lor artiștii ar fi trebuit să iasă, căutând

să redea ceea ce ei însiși văd și simt în largul vieții înconjurătoare. Acest contact cu natura vie era firesc să aducă o sinceritate mai mare, de unde și apropierea cu Primitivii.

Luați, bunaoara, *Ecce Ancila Domini* a lui Dante Gabriel Rossetti. Intr'un iatac, unde lumina candeliei se pierde în faptul zorilor ce pătrund pe fereastră, se ivește îngerul — floarea de crin în mână. Dinainte-i, fecioara pe jumătate ridicată din pat se uita cu chipul de sperioasă redumerire. Între culori, foarte puține, albul înaculat stăpânește; în alb veșmânt de linon, fără altă podoabă decât nimburile aurii, sunt îmbrăcate amândouă figurile. Totul e pictat deadreptul din natură și de o simplitate neobicinuită, de s'ar compara chiar cu pânze asemuitoare de Fra Angelico sau de Fra Filippo Lippi.

Nici vorbă nu era de reluarea metodei Primitivilor. Evlavia lor sfioasă, aproape naivă, ținea de spiritul unor vremi apuse. De atunci alte înrâuriri avuseseră loc. Începând cu *Reliques* a lui Percy, romantismul deschisese închipuirii cuprînsuri noi de uimire. Câțiva poeți stăruișeră cu osebire asupra unei lumi ciudate, zămislite din însăși fantazia lor, unde iluzia realității

e susținută totuși printr'o bogăție de amănunte sugestive — un fel de broderie în cuvinte, care plăcuse mult lui Rossetti și tovarășilor săi și care intrase de fapt ca o trăsătură de căpetenie în arta lor. Întâiele pânze Prerafaeliste sunt inspirate de bucați într'un asemenea gen ca *Isabella* și *Ajunul St. Agnes* de John Keats. E în adevăr izbitoare atracția lor pentru poetul care vre-o treizeci de ani înainte nu și-a putut stăpâni mirarea față de aceleași frescuri reproduse de Lasinio și care mântue cunoscuta sa odă *La o Urnă Greacă* :

„Frumusețea-i adevăr, adevărul frumusețe,
— asta-i tot ce știți pe lume și' tot ce vă trebuie
să știți”.

Înțelesul mistic al acestor versuri ar îmbrățișa mai toată opera Prerafaeliștilor. Credincioși observației, păstrând mult din frăgezimea naturii însăși, au izbutit să întrupeze în strălucirea culorilor ființe și lucruri, pe cari un suflu puternic de imaginație le ridică la niște adevărate concepții originale. Toți sunt poeți într'un fel. Chiar John Everett Millais, mai realist în bogăția subiectelor și mai dramatic, ce pildă netăgăduită de visare ne dă într'un tablou ca *Foi moarte* !

Patru fete au aprins la marginea crângului un foc de frunze uscate, pe când împrejur coboară înserarea. Purpuriul din urmă al razelor tremură pe mormanul de foi galbene și în fumul ce se ridică din ele și în abureala depărtării, care desvăluie siluetele câtorva ploi. O vreme, fetele se uită în tăcere, atât de serioase, parcă tristețea toamnei le pătrunde și pe dânsule în vârsta lor de nepăsare.

Desemn și colorit înfățișează aci o minuțiozitate îngrijită, de care mai târziu Millais n'a ținut seamă, înlocuind-o printr'un fel de tratare mai largă, mai liberă, cum se vedește în o pânză anevoie de uitat după ce ai văzut-o la Tate Gallery :

Cineva citește noaptea scrisorile dragostei sale pierdute. Către zori, în îmbinarea luminii oarecum nesigure din afară cu aceea roșie fumegândă a unei lumânări dela căpătâi, perdelele crivatului se desfac și se arată însăși iubita; iar el întinde mâna, strigându-i: „Vorbește, vorbește!“ Căci, dreaptă cum stă în fața-i, ochii ținta, cu valul întâiei nopți de îmbrățișări, pare totuși așa de nelămurit îndepărtată. Este chiar dânsa în persoană, ori nalucirea unei minți înfrigurate? Nici pictorul poate să nu

fi știut; faptul că n'a spus-o, e o dovadă încă de simț artistic.

Din tablourile cele mai însemnate ale lui Holman Hunt s'a dăruit Galeriei Naționale în timpul din urmă *Triumful Nevinovaților*. Noaptea, pe drum necunoscut, merge Iosif, trăgând de căpăstru asinul ce poartă călare pe St. Maria cu Iisus în brațe. Acesta întoarce fața zămbitoare spre mai mulți copii — un alai întreg: trei în frunte, alții la dreapta și înapoi, plutesc într'o lucoare nepământească, cu spîce de grâu în mâini, cu rămurele, cu ghirlânzi de anemone, parcă niște anemone ar fi chiar ei înșii, așa sunt de viu colorați, deși ar vrea să înfățișeze duhurile copiilor uciși din porunca lui Irod.

Această nepotrivire în redarea unei concepții alegorice prin contururi clare, răbdător sfârșite, unde poți distinge fiecare lucru, o simți și în celălalt tablou de seamă, *Lumina Lumii*, în Catedrala St. Paul.

Iisus bate la poarta conștiinței, năpădite de burueni. Chipul în adevăr este de o înaltă tristețe gânditoare; însă felul prezentării — în lunga-i haină, strălucind parte sub felinarul aprins ce ține în mîna stîngă, mantaua în aur încheiată la gât cu paftale de nestimate, are ceva tea-

tral. Recunoști într'însul, nu pe Iisus al spiritului creștin, ci un Iisus travestit în pompa ierarhiilor de mai târziu.

Și-i o plăcere cu atât mai mare să treci la pânze lipsite de orice intenție morală, unde artistul a căutat doar să prindă farmecul nedeslușit din poezii ca *Isabela* lui Keats și *Doamna din Shalott* a lui Tennyson. Amândouă se apropie în stil de Rossetti, a carui personalitate deosebită nu putea să nu aibă răsunet în toți câți l-au cunoscut; el însuși înrăurit în bună parte de iubirea sa pentru Elisabeth Siddal. Din umbra unui magazin Londonez, unde frumusețea ei atrăsese privirile unui pictor, fu adusă în cercul Prerafaeliștilor. Aci o întâlnește Rossetti, fiindu-i întâi model, apoi soție — o floare de rară prospețime exotică și care, luată și răsădită aiurea, nu dăinuie mult. La moartea ei, nici doi ani, după casătorie, Rossetti se apropie de cosciug cu un manuscris de poezii în mână și-l pune lângă obrazul ei rece, grăindu-i între suspinuri, că scrisese poeziile pentru ea, că-i aparțineau și că va trebui să le ia cu dânsa; ceeace s'a și făcut. După vreme lungă prietenii, gândindu-se la neînlocuita pierdere a poeziilor, au reușit să capete voia de a le desgropă. „Adevărul e' spu-

neă Rossetti într'o scrisoare către poetul Swinburne, „că nimeni n'ar fi aprobat fapta mai mult ca dânsa. Artă eră singurul lucru, de care se îngrijea foarte serios. Și de i-ar fi fost cu puțință, aş fi găsit cartea la căpătâiul meu chiar „în noaptea înmormântării“.

Cuprînsul manuscrisului a intrat în volumul *Poezii* din 1870, urmat după vreo unsprezece ani de *Balade și Sonete*, cari vădesc aceiași măiestrie deopotrivă în mînuirea condeiului cași a pensulei. Îngemănarea asta norocoasă de poet și pictor, deși vătămătoare uneori prin nescotirea marginilor dintre amîndouă artete, îl pune totuși deasupra multora, pe un tărîni c-sebit, unde sufletul său răsfrînge din plin, nu numai armonia de culori și forme ca atari, ci și partea ceea de adînc, de necuprins, ce se re-
levează în ele :

„Sub arcu vieții, unde iubirea și moartea, și
spaima și taina, veghează altaru-i, am văzut
întronată frumusețea....”.

Așă scrie de a sa *Sibylla Palmifera*, tînăra
palidă cu ramură de palmier, dusă pe gânduri
înaîntea vieții împresurate de paznici învăluiți
aj necunoscutului. Față în față cu această fru-

mușețe oarecum spirituală, artistul pune pe *Doamna Lilith*, urmașa femeii dintâi a lui Adam, care după legenda talmudică a născut numai șerpi. Stă pe un jîlt; cu dreapta desfășură părul de aur, cu stînga ține oglinda, în care își privește mulțumită obrazul și umerii goi. Sigură de sine, de puterea farmecelor ei; fără iubire, deși voluptoasă, cu nesaț în plăceri; sau cum o descrie însuși Rossetti într'un sonet:

„Tânăra, pe când pămîntul e bătrîn, dibaciu-rafinată, atrage pe oameni în stralucirea mrejelor țesute, și stăpînire pune pe inima și corpul și viața lor — Roza și macul îi sunt florile; căci, Lilith, unde-i, acel ce n'ar fi momit de arome și săruturi dulci și dulce tropoeala?”

Această însușire de a îmbracă în veșmîntul imaginilor și simbolurilor concepții dintr'o lume de gânduri mistice o împărtășește Rossetti în oarecare măsură cu Dante; neîndoios și prin influență, căci a fost încă din tinerețe un bun cunoscător al poetului Florentin, din care a tradus *Vita Nuova*. Apoi în iubirea pentru Beatrice, Rossetti a văzut o asemănare ciudată, sortită parcă inadins, cu însași iubirea sa. Și tristețea accentelor din *Vita Nuova* și *Divina Commedia* au pătruns cu un tremur mai intim, s'au cufun-

dat aproape în chiar tristețea sa, anume episoade urmărindu-l des, cu stăruința unor vedenii scumpe, cum a fost mai ales acela cu Francesca da Rimini. Și ce tablou a scos din el !

În lumina unei zile senine s'au găsit îndrăgostiții lângă fereastră, unde pajura lui Malatesta, mărturisește doar de locul întâmplării, încolo puține amănunte. Ce rost ar avea ele, când e vorba de ruperea zăgazului dintre două suflete? Verdele și roșul îmbrăcăminții simple o ramură de trandafiri aprinși căzută jos, iar pe genunchii ei cartea despre Lancelot, care n'a făcut decât să grăbească ceea ce de mult și cu atâta teamă doreau. Strângerea de mâini, apăsarea buzelor înfocate, ochii închiși de prisosul plăcerii, spun acum tot. Ce a fost înainte și ce va fi pe urmă, ar mai stă ei să gândească în clipa asta — o clipă numai, în adevăr, dar una fără măsură, eșind din cuprinsul timpului prin covârșitoarea plinătate a fericirii? E aci pasiunea mare, din toate vremurile care poate să răscumpere de suferințe, ori să prabușească pe totdeauna două vieți. Și nu încerci vreo scădere, cum se întâmplă adesea, când te întorci la textul inspirației, ci mai patrunse de înțeles îți sună cuvintele :

*„La bocca mi baciò tutto tremante :
Galeotto fu il libro, e chi lo scrisse;
Quel giorno più non vi leggemmo avanti”.*

În aceeași serie de pânze înră *Salutul Beatricei, Visul lui Dante* și mai presus de toate *Beata Beatrix*, astăzi la Tate Gallery. Datează din vremea când se mai potolise durerea lui Rossetti pe urma pierderii iubitei; și din fundul amintirilor, unde plutea în lumina reveriilor platonice, i-a zugrăvit chipul, strămutându-o departe, în cadrul unui balcon Florentin. Cum stă colo întoarsa cu spatele către sfînșit, capul răsturnat puțin, raze de aur se joacă în aurul parului bogat, închipuind un fel de aureolă. O pasare vine și-i lasă între mâinile împreunate un năc — semnul morții ce are să vină. Deocamdată un somn de extaz a cuprins-o și simți cum se întinde pacea-i alinătoare pe fața palidă, pe gură, pe ochi; sub pleoapele închise privirea n'a pierit, ci i se năzare departe, ca prin cristalul unui lac, o lume de cerească fericire, către care se îndreaptă, îndrumând pe Dante, năluca unui Eros în fund...

În femeie a căutat Rossetti întruparea celei mai înalte frumuseți; de aceea a înfățișat-o în atâtea chipuri felurite, dela *Fecioara Binecu-*

vântată, îngânând între stele șoapte de iubire., și până la *Proserpina*, căreia o rază de lună căzută în infern îi răscolește dorul de bucuriile pământești. Toate, însă, au trăsături asemănătoare, alcătuiind aproape un singur tip ce se vede iar și iar la Rossetti, și în parte la ceilalți Pre-rafaeliști: gâtul de lebădă susține capul, adesea pe jumătate ascuns în bogăția părului, fața prelungă, cu gura ispititor adusă la colțuri și ochii, mai ales ochii... rar s'au plăzmuț ochii mai fermecători în expresia lor adâncă, îndepărtată și melancolică. De poartă ea veșminte neprețuite în podoabe și broderii, ori numai văluri subțiri de culoarea mării; de apare sub răcoroase bolți de frunzișuri, ori în cămări de taină cu belșug de flori și aromate ; de se uită la fantome, ce-i trec împrejur cu inimi sau cu torțe aprinse, ori de stă în ascultarea de instrumente vrajite — ochii rămân stăpâniți de umbra unui gând, în contrast vădit cu buzele rumene, pline, dornice parca de toată plăcerea vieții. Puține ori își pierde ochii tristeța, la vreo fată de vârstă încă prea tânără sau când sbuciumul minții e risipit de nebunie, ca la *Ofelia* lui Iohn Millais. Și atunci natura merge înainte într'o revărsare neînteruptă de splendori: licăre apa vineție pe rochia

de mireasă a înecatei, cresc în verde umezeala tufe de plante, atârnă colo în albă înflorire crengi, și prin vraja tăcerii cântă un prihor pe o salcie.

Setea asta de frumos, pătrunsă și oarecum înfrigurată de conștiința morții și zădărniceii, se resimte și mai vârtos în *Paradisul Pământesc* a lui William Morris. Nu e chiar titlul ciudat? Niște călători din Scandinavia, spre a scăpa de ciumă, pornesc înainte pe Atlantic în căutarea unui sălaș de tinerețe vecinică. După multe și grele peripeții ajung într'un oraș de coloniști greci. Acî sunt bine primiți, și la ospetele ee se dau în cinstea lor se povestesc o mulțime de basme și istorii legendare. Se auzi în cadența versurilor adiind din lumea veche de minunății, cum auzi prin somn o muzică dulce, în care însă, mereu străbate nota profundă a treceții vieții — aceeași tristeță din literatura păgână, deși atmosfera întregii lucrări este medievală. Numai că întoarcerea lui Morris, și a mai tuturor Prerafaeliștilor, spre veacul de mijloc, vine dintr'alt ceva decât iubirea de aventuri, de cruzi baroni feudali, omorându-se între dâșii, de arătari feroase în umbra castelelor. Cercetarea Goticului schimbase mult ideile asupra unor

vremi ce se credeau de tot înapoiate. Ruskin cuprinsese într'o largă privire scrutătoare, nu numai arhitectura, pictura și sculptura, ci tot ce s'a fost produs spre mulțumirea simțului de frumos ; și, punându-le în legătură cu societatea de-atunci, scosese la iveala o artă de nebănuită înflorire, care începuse mai apoi să decada. În perspectiva deschisă de *Pietrele Venetiei*, Merriș s'a pus întrebarea: Cum ar putea să se îndrepte starea ei? Și cu pornirea sigură a unui maestru cunoscător în multe, ajutat de Rossetti și de Burne-Jones, a întemeiat o largă organizație, unde artiștii lucrau împreună cu ucenicii, lasându-le acestora libertatea de a-și încerca și ei talentul în facerea de mobile, vitralii, tapițerii, covoare. Pe urmă s'a îngrijit între altele și de artă grafică. Și pe măsură ce s'a avântat mai mult în asemenea întreprinderi, a ajuns la convingerea că ar fi trebuit schimbat întreg sistemul social de astăzi, înlocuindu-se printr'un altul, în care arta să-și capete adevărata ei menire, și să fie și un mijloc de îmbunare între oameni. Nu o mână de bogătași, folosindu-se fără cumpat de truda altora ; nu lucrători-sclavi sau mașini-lucrători ce se înjugă muncii numai din nevoia de a fi plătiți ; nu obiecte, cari — de nu-s-

urâte, resfrâng doar gustul de lux și de pretenție; nu orașe țipând a sărăcie din mii și mii de guri, de-ți este silă. Dimpotrivă, să-ți fie drag de ele; și să treci pe străzi îngrijite, între clădiri a căror arhitectură să-ți vorbească și de sufletul generațiilor trecute; și să intri în case unde fiecă lucră, dela cadrul din perete până la paharul de apă, să fie pe atât de frumos pe cât și de potrivit întrebuințării sale; și să gândești că toate au ieșit din plăcerea de muncă a unor oameni sănătoși, cu răgaz și voie-bună... nu-i acesta un ideal, mai vrednic de urmărit tocmai prin aceea că, eșind din marginile preocupărilor obicinuite de câștig, mulți ar fi să-l numească o simplă utopie ?

VECHIUL EDINBURGH

Ii zic așa, fiindcă mai este un Edinburgh: cu strazi drepte, cu vitrini luxoase, cu tot dichisul modern. Dar pe mine m'a atras Edinburghul de alta data, care te stramuta cu gândul în plin ev-mediu. Sus, pe o stâncă, se înalță castelul, aruncând ca o umbră de amintiri istorice asupra întregului oraș revărsat în grămezi sure. Și cunoscobori, pas la pas, sunt clădiri, sunt ulicioare. sunt rămășițe în legătură cu oameni și întâmplări din trecut.

Iacă turla cu vârful în diademă regească a bisericii St. Gilles, unde a predicat John Knox ! Mai încolo, deasupra unei anticării, e însăși locuința reformistului — o casă de acum patru veacuri, cu mici ferești zăbrelete în lemn. Câte-

va trepte de piatră, ieșite în stradă, te duc în
catul întâi. Acî, pe masă și pereți, se arată o
Biblie din 1521, cărți de-ale prietenului său, Teo-
dor Beza, și altele: manuscrise, portrete, citații,
toate vroid să lămurească mai cu dinadinsul
faze din viața acestui erou — după cum îl so-
coate Caſſyle; și pe dreptate, de ar fi să luăm
în vedere sinceritatea lui Knox, fără teamă și
neclintită în păreri. Altfel, însă, a fost unul din
religioșii-dogmatici, restrânși în imaginație,
cari aduc în preajmă-le ca un vânt de ghiață
în stare să stingă cea mai mică licărire de în-
găduință cu adevărat creștinească.

În bună parte și lui se datorește puritanismul
din Scoția, al cărui caracter aspru și comic tot-
odata s'ar putea vedeă din următoarele pilde :

O femeie învinuită de păcat eră îmbrăcată în-
tr'o lungă haină de sac și așezată la biserică di-
naintea lumii pe un scaun osebit, zis al pocăin-
ții, ce se află și astăzi la muzeul din Edinburgh.
David Hume căzuse odată într'o băltoacă de
lângă castel. Fiind în primejdie, a strigat pe o
femeie, care tocmai treceă pe drum. Dânsa a-
propiindu-se: „Nu ești tu Hume ateistul?“ Și
n'a fost chip sa-i ajute, pânăce filozoful n'a ros-
tit cu glas tare crezul și rugăciunea. Apoi Du-

minica eră păzită cu atâta sfințenie, încât și găinilor s'ar fi fost oprit să mai ouă în ziua Domnului.

Într'o astfel de lume a venit să domnească Maria Stewart; ea, care fuse crescută la Curtea franceză a lui Henric II, în mijlocul petrecerilor galante, în largul pornirilor umaniste și în răsfățul noilor adieri poetice ale lui Ronsard și Du Bellay. La sosirea în Edinburgh, când mulțimea eși s'o preîntâmpine, odată cu cheile orașului, îi se înmână și o Biblie, iar Knox avu grija să noteze în *Istoria* sa, că regina „a încruntat din sprâncene și a trecut-o unuia din suită“. Și murmure de nemulțumire se auziră în curând. Protestanții, cari se plâneau înainte de persecuție, nu dau voie acum a se sluji în alt rit nici în capela palatului. Fanatism religios, deci, și vrăjmășii între nobili, și intrigi ale statelor din afară ce râvneau la stăpânirea Scoției; și deasupra greutăților fără număr, când biruitoare, când biruită — nu atâta de ele cât de imboldui pasiunilor, se ridică însăși personalitatea reginei. Are într'ânsa un farmec nespus de atracție, cu taina aceea de lucruri adumbrite în legendă și cu ceva predestinat, cari o pun, laolaltă cu Cleopatra Egiptului, între marile figuri roman-

ice. Câți scriitori, în rând cu Schiller, Scott, Swinburne, nu s'au inspirat de ea !

Palatul Holyrood stă și acum la marginea orașului. Și tocmai încăperile cari închid în muțenia lor înțelesul multor sbuciumări sufletești ale reginei, sunt mai puțin schimbate, păstrând câte ceva din mobila veche: stingher colo patul cu baldachin, cam șters de vreme tapetul cu povestea lui Faeton, iscusit brodata de mâna ei o cutie de lucru... Și fioroasă naluțește dinaintea ochilor scena omorului în budoar — regina care stă la masă în tovărășia lui Rizzio, când pe ușa unei scări ascunse, apare ca din pământ, urmat de complotași, Darnley! Smuls e atunci Rizzio de lângă ea și străpuns de pumnale și corpul târât în sala de primire; unde alta data și acel nefericit de Chastelard fu îmbrâncit, plătindu-și cu viața îndrăzneala de a se fi strecurat noaptea spre patul reginei, unde iarăși Knox într'un rând, neînduplecat de rugamînți, și lacrimi, fu poruncit să iasă. Iar e', oprit în anticameră, cu înfățișarea unuia din profeții Bibliei, asemuindu-se poate cu dâșii în rostul sau, izbucni deodată către femeile curții ce umblau împrejur în râsete nepăsătoare și încărcate de podcabe :

„O, frumoaselor doamne, cât de plăcută v'ar fi viața, de-ar fi să ție mereu, ca să putem trece apoi la cer cu toate aceste vesele găтели! Dar, vai, urâcioasa moarte are să ajunga, de vrom ori nu vrom...“.

Din palat o iau pe drum în sus. La biserica zisă Canongate mă abat o vreme. În cimitirul ei se afla mormântul poetului Fergusson, însemnat și prin aceea că epitaful este de Burns; și de Burns — din câștigul ce-i aduce întâiul sau volum, este și monumentul simplu. Desigur, același simțământ înalt din *Epigonii* lui Eminescu va fi îndemnat și pe Burns să cinstească astfel amintirea unui premergător al său în poezia Scoției. Mai de o parte un alt mormânt, pe a cărui lespede sub o urnă în zid, citesc :

„Aci zac rămășițele lui Adam Smith“.

Economistul locuiea undeva în apropiere; colo dealungul unei fundături, mă uit și dau într'o încăpere joasă, cu miros de umezeala, boarfe svâr-lite în neordine, și nimeni.... doar un copil plânge uitat în leagăn; țipătu-i scăzut de oboseala mărește oarecum golul dinjur, pe care-l simt cu

atât mai mult, gândindu-mă la câte preocupări de belșug intraseră în scrisul *Bogăției Națiunilor*! Insuși titlul suna ironic în mijlocul unei atari lipse, ori încotro te-ai întoarce. În fața o casă cu nume cunoscut de nobleță ca aceea a lui Queensberry e acum ospătărie pentru flămânzii din oraș. De amândouă părțile drumului, ganguri se lungesc în curți reci, triste, cu aerul închis de ruină, parcă și mai sărăcăcioase în decorul de rufe ce atârnă pe frânghii — curți, unde intrări se cască ici-colo ca niște guri de beciuri, și din ele scări întunecoase duc în cături nu mai puțin întunecoase, și pe scări încet coboară, trec, se mișcă în peripeții numeroase, umbre de ființi din romanele lui Scott. De ici-aminte mai aproape, deasupra unor porți, pe ziduri și sub streșini năpustite de ani, vezi încă stăruind vreo frescă de artă, vreo emblemă cu ciudate podoabe în piatră, pajura vreunei familii stinse de altă dată ori vreun balcon părăsit, din care nimeni nu se mai uită. Multe ferești privesc deadreptul în cimitire vechi, unde, umblând pe iarba, auzi și zvoana mărunță de prin case: ideea morții învecinate se amestecă astfel în traiu-le zilnic, fără 'să-i turbure, ca ceva de tot obicinuit. Intr'unul din aceste cimitire caut

pe Hume, într'altul pe De Quincey, maestrul evocator al visurilor opiului. Și merg înainte. O droaie de băeți desculți se țin după mine și-mi cânta pe nerăsuflete: „Acî a stat cutare în cutare an, dincolo...“. Dela un timp mă supăra asta. Le spun să tacă. În lăsarea nopții pline de vuete ce scapă din taverne, o jale fără margini ma apucă. Oare ce s'a ales, îmi zic, din atâta bogție de viață, și atâtea frământări și râvne și străduinți, decât niște simple date și nume de clădiri, cari și ele vor cădeà odată în risipă... Și apoi ?

LONDRA ÎN TIMP DE RĂZBOIU

Într'o Duminică la miezul nopții se dădă vestea războiului. Pe strazi nimic deosebit. Grupuri strânse pe sub felinare, citind gazetele; numai către suburbii ceva sgomot: lumea întârziată dinaintea tavelnelor ce închideau, însuflețită și de bautura, aclamă îndelung știrea. Firește, prea puțini își dau seama de ceea ce însemnă războiul: eră mai mult bucuria unor copii fața de o întâmplare nouă. A doua zi veni spaima: întâi la bănci și la instituții de astea, cari ne țin legați unii de alții. Parcă s'a frânt mașinăria societății și milioanele ce făceau parte dintr'însa, mișcându-se în tactul ei de fier, se opriră. O scurta vreme de buimăceală, de mare neliniște apăsătoare, înaintea necunoscutului, prin care strabtea ca un fior biblic :

„S'au deschis cataractele cerului...”.

Nu că fusese neașteptat. De mult se prevăzuse acest războiu, se și studiasse cu deamănuntul ; dar fantoma lui apăruse atât de neagră, împresurată de atâtea grozăvii, încât s'ar fi crezut cu neputință. Și chiar dupăce ajunse o realitate, fură totuși îndoeli și oarecari împotriviri; trei miniștri demisionați, protestul unor profesori cunoscuți din Oxford, în parcuri tot mai struind glasul umanitarilor. Curând, însă, darea în vileag a corespondenței diplomatice și mai ales cucerirea Belgiei au risipit nedumeririle, au răscolțit încă mânia, pasiunile ce dormeau în largul populației. Englezii din tot locul s'au găsit uniți într'aceiași convingere de nevoia luptei și de urmărirea ei până la capat, de nu-i să-și piardă demnitatea țării. Și scriitorii lor de seamă n'au făcut decât să dea expresie mai doborâtă acestui sentiment, când au scris într'un manifest :

„Mulți din noi avem prieteni scumpi în Germania, mulți din noi privim cultura germană cu cea mai mare cinste și recunoștință; dar nu putem admite, că o nație are dreptul să-și impue prin forța brută cultura asupra altor nații și nici că biurocrația militară a Prusiei înfățișează o

formă de societate mai înaltă decât constituțiile libere din Europa apusană“.

Războiul deci. Împrejur avem entuziasmul, pregătirile, grija înfrigurată — niște palide scăparari din furtuna ce s'a pornit încolo. Și totuși parcă ar fi cine știe ce sărbătoare. Steaguri fâlfâie, în vitrinile magazinelor de modă hărți sunt întinse și printre noutățile de lux strălucitoare se pot citi și vești din războiu. Încep a se arăta au bulanțele și purtătoarele crucei-roșii. Muzici cântă în trecere. Mai de notat e felul recrutării. Te face să gândești la vremile noastre de cumpana: cam așa va fi fost; dar în locul buciurilor ce răsunau din munte-munte și clopotelor trase, acî sunt alte mijloace. Placarde mari înfațișează chipuri de oșteni, desfășurând drapeul ori suflând în trâmbiță :

„La arme, voinici ai Britaniei !“

Automobilele ce străbat orașul spun iarăși prin afișe lipite în fruntea lor :

„Voinici ai Britaniei, patria vă chiamă !“

Și de pretutindenii se adună recruți — aduși de motive osebite: unii dintr'un simț al datoriei,

alții dn lipsă de ocupație, luați de valurile patriotismului ori din rușinea de a rămâne mai prejos, dar mai ales dintr'o pornire spre aventuri, socotindu-se războiul ca un fel de sport. E caracteristic în astă privință un anunț roșu-galben ce se întâlnește des prin trenuri și omnibusuri :

„Anglia versus Germania. Semnați îndată pentru cel din urmă internațional....“.

Spre a se îmboldi și mai mult înrolarea, oratorii colindă pe străzi. Într'unele parcuri s'au așezat corturi pitorești, în cari, după caldele perorații, doritorii intră și se înscriu în liste. Apoi se țin mari întruniri, unde bărbați de stat, oameni cu vază și scriitori vorbesc publicului. Într'o asemenea cuvântare a făcut d-l Lloyd George și apoloogia mult citată a națiunilor mici :

„Cea mai mare artă a lumii a fost rodul națiunilor mici. Cea mai trainică literatură a lumii a venit dela națiunile mici. Cea mai înaltă literatură a Angliei s'a produs, când eră o nație de mărimea Belgiei în luptă cu un imperiu mare. Faptele eroice, cari mișcă omenirea dealungul generațiilor, au fost faptele națiunilor mici, luptându-se pentru libertatea lor. A, da, și scăparea omenirii a venit printr'o nație mică. Dum-

nezeu a ales națiunile mici drept corăbii, prin cari își poartă cele mai bune vinuri pe buzele oamenilor, spre a le bucură sufletele, a le ridica viziunile, a le îmboldi și întări credința“.

Tara cu prilejul căreia s'au rostit aceste rânduri e tot mai năpăstuită: oști vrăjmașe îi bântue cuprinsul, mișcându-se mai încoace. Știri care de care mai ciudate prind a-și lua drumul. Într'o vreme când armata engleză nu intrase încă în luptă, îmi spune cineva: „Două mii de morți... Am aflat dela Minister“. De o săptămână stăruie zvonul, că trupe rusești trec prin oraș. Au debarcat undeva în Scoția. Mulți le-au văzut cu ochii, ba unii au și închinat la masă cu ofițerii lor. De unde, și cum au sosit, lumea nu cugetă. Starea de așteptare tulbure, aerul încărcat de vuetul înarmărilor, de felurite povești despre comploturi, spioni, ucideri, răstoarnă logica obicinuită, aprind peste seamă închipuirea, dau năluciri, pervertesc simțirile. Fiiți blajine, cari nu ți-ar fi călcat o furnică, acum văd roșu înaintea ochilor, ar vrea ca războiul să se lățească în toate continentele. Iacă o doamnă, care personifică pe multe: cum iea ziarul, își lasă într'un paneraș ciorapii ce-i împletește pentru soldați; citește cu glas tare titlurile și aruncând

câte un ha-ha! ha-ha! nu mai poate de bucurie, când e vorba de Nemți omorâți. Apoi stă puțin: „Ai auzit ceva peste noapte?“ Și-mi spune cu taină de lungi zbârnăituri și de lumini zărite pe cer — desigur Zeppelinuri.

După câțva timp munca, preocupările, rosturile de fiecă zi, încep a-și lua mersul obicinuit, ca niște ape ce-și reintra la matcă. Par atât de liniștite, că un străin venit de curând ar avea impresia de nepăsare; de fapt, însă, e încrederea unei țări mari, sigură de sine și de mijloacele sale, și care caută în toate chipurile ca războiul să fie cât mai puțin simțit acasă, știind că și asta contribuie la izbândă. Masuri, firește, s'au luat. Cum înserează, buna parte din lămpi rămân stinse, jumătățile de sus ale globurilor înegrite, storurile în trenuri lăsate; și dintr'un timp se pornesc și reflectoarele. Eram copil, mi-aduc aminte, când am văzut întâi aceste lungi fășii de lumină, aruncate de nave ce ancorau din larg. Aproape cu aceiași plăcută mi-mire stau de le privesc: se mișcă, pătrund spre necuprinsul tăriei, cad asupra norilor, cari stră-

lucesc argințați o vreme; iar jos prin orașul întunecat viața curge înainte, ba și mai nestăpânită. Față de primejdia în care mulți se pregătesc să intre, e o sete grăbită de plăceri. Printre bucăți la cinematografe sunt cântece patriotice cu refrenuri repetate de publicul întreg în cor, Deasemeri teatrele dau piese mai potrivite spiritului războinic, cum e *Henric V*, ori *Dinasticii* de Hardy care evoacă și vremea de triumf a lui Nelson. Azi când tot Englezul se simte mândru de flota ce stă de strajă, ținând deschise căile mărilor, firesc este ca gândurile să se îndrepte mai ales către învingătorul dela Trafalgar. Și srbătorirea morții sale a fost prilejul unei manifestații, nu sgomotoase, ci de o mare demnitate. În jurul coloanei cu patru lei s'au adunat pe după seară mulțime de lume. Sub luminile împuținate auziai numai ca un freamăt de valuri, și strigătele vânzătorilor de felurite broșuri, gazete, între cari *Times* din 7 Noiembrie 1805 — atunci o foiță de patru pagini, cu povestirea morții eroului. Cetindu-o, pe lângă fiorul vechimii, ai și o pildă de statornicia lucrurilor engleze. Acest respect de munca înalțărilor, desvoltarea ei și trecerea neîntreruptă din generație în generație, aduce oarecum trecutul

mai aproape, îl ține viu în suflete și plămădește din amestecu-i de bucurii și suferinți o conștiință obștească mai aleasă, în care nu sună fără de înțeles o vorbă ca aceea a lui Nelson :

„Anglia așteaptă ca fiecare să-și facă datoria“.

În toate diminețile ies recruții în parcuri; grupuri răslețe ori corpuri întregi din ceeace se zice armata lui Kitchener se pregătesc pentru ziua hotărâtoare de mâine. Te uiți la dânșii un timp și, mergând înainte, afundându-te pe aleele retrase, farmecul toamnei te pătrunde și-ți duce gândurile într'aiuri. Valul de brumă se rupe și descoperă aci un havuz în marmoră, colo tufișuri de crisanteme. Foile sboară cu luciri de aur în lumină. Vre-o pasăre întârziată pe crângi zice a ducă. Apoi deodată străbate o goarnă ori cimpoiul scoțian, și trupe se ivesc și trec departe. Și iarăși vedenia războiului !

Acolo peste mare oamenii se ucid, prin crude mijloace satanice; zi și noapte cad, mușcând pământul în lungi agonii; colcăe scăpate din frâu pornirile joase; ard monumente vechi, în cari s'a pus și atâta din sufletul evilor duși; se

întinde ruina peste așezările, munca și agonisita de ani; pornesc în lume convoiuri de bejenari dinaintea văpăilor, dinaintea tunului ce bubue fără cruțare....

Dar aci nu ajută cuvintele, nici judecata. A-dâncul fioros al războiului nu e chip a se aveâ decât printr'o intuiție, o străfulgerare lăuntrică, pe care puțini o încearcă și încă mai puțini o exprimă: vreun Tolstoi în timpurile noastre ori din tragicii antichității Eurîpide, care în a sa *Troiades* nu 'și-a putut stăpâni lacrămile și groaza față de nenorocirile aduse de însăși patria sa biruitoare. Și va ramâne ca un glas de peste lumea noastră, eșit cum e din gura lui Poseidon, acel $\mu\omega\rho\omicron\varsigma\ \delta\acute{\epsilon}\ \theta\upsilon\eta\tau\acute{\omega}\nu$ ori în traducere:

„Nebun e omul care prăpădește cetăți, și dând pustiului temple și sfinte locașuri ale morților, el însuși piere apoi“.

Negreșit, sunt în razboiu și părți bune; dar pe acestea le găsim în toate catastrofele naturii oarbe. Când pământul se deschide și înghite năprasnic mii de vieți, când râuri aprinse coboară din vulcane, când vapoare de mărimea unor palate dispar în fundul mării, un fior neînțeles trece prin lume; umbra morții ne cutremura deopotrivă și ne apropie; mai legați ne simțim uniți

de alții. Într'același sens, marginindu-se lăuntru
unui popor, nasc și diferitele însușiri alese
din vălmășagul războiului. E ceva dintr'o suire
pe munte: colinele scad în urmă, se fac una cu
șesul, rămânând doar largul zării, iar sus vântul
cu bătaii tari și cerul.* Așa s'a întâmplat că,
îndată ce izbucni războiul, certurile foarte înăspri-
te cu privire la Irlanda încetară, dușmăniile
înterne fură uitate, sufragetele scoase din închi-
soare și munca lor îndreptată pe atâtea căi o-
sebite, unde cuvântul, darul de mângâiere și în-
grijire al femeii nu se pot înlocui.

Revistele își închina mai toate paginile răz-
boiului. Aduc o mulțime de controverse, de cer-
cetari asupra politicei, înrâuririi ideilor stapâ-
nitoare în Germania. Trei figuri apar mai cu
seamă și revin laolalta în aceste discuții, ai zice
vrăjitoarele din *Macbeth*, cari după ce au des-
cântat și urzit, se întâlnesc acum în toiul fur-
tunii: Nietzsche-Treitschke-Bernhardi — o îm-
preunare nu tocmai dreapta pentru cel dintâi.
Altminteri, prea puține lucruri patrunse de un
suflu mai ridicat, între cari ar fi să pomenesc
o serie de articole, adunate apoi și în volum :

, Gânduri asupra Războiului“, de A. Clutton-Brock. În mijlocul urei deslanțuite autorul știe sa-și fie cumpățul și se pune deasupra împrejurarilor, pe o treaptă mai senină, de unde poate vorbi și de „Iluziile Războiului“ în pasagii ca acesta :

„Vrajmașii nu sunt neumani, orișice ținte rele îi vor fi pus în contra noastră, ci oameni ca noi înșine în ochii cărora și noi părem niște vrăjmași neumani; și dacă vreun glas din ceruri ne-ar putea spune deodată adevărul, armele ne-ar cădea din mâini și am râde unii în fața altora până la plânset, gândindu-ne la toți morții ce nu pot împărtăși adevărul cu noi, și la rațiții ce nu-i poate vindeca și la văduvele și orfanii, cărora nu le poate înapoiă soții și părinții“.

Cât privește România, trecând peste scrisul fără de răspundere al unor corespondenți de gazete și zodieri politici, guvernul englez, care ține la mândria de a se fi străduit pentru pace, caută să nu dea prin nimic impresia că vrea să atragă și pe alții în vârtej. De aceea când s'a publicat în *Times* un articol de fond ce s'ar fi putut lua drept un indemn către noi, presa oficială a desmințit imediat, spunând că nu reprezintă vederile guvernului. Părerea obștească,

însă, față de atitudinea noastră e ilustrată mai bine printr'o caricatură din *Westminster Gazette*. Pe două stânci, una Italia, și alta mai ridicată, România, stau doi vulturi, pândind într'aceeași parte, cu aripile gata a se desface, și se pune întrebarea: „Au să sboare?”

POEȚI ENGLEZI DE ASTĂZI

Daca ne-am gândi la poezia engleza de acum un veac sau chiar de pe vremea lui Tennyson și Browning, am găsi în cea contemporană o scădere în răspândirea cât și influența ei. O pricină de căpetenie ar fi și dezvoltarea altor genuri literare. Parte din ceea ce alta dată se dedea în versuri, astăzi se dă în forma liberă a prozei. Poezia, restrângându-și oarecum subiectele și rafinându-se, a ajuns să fie citită numai de un public mai pregătit. Dar, firește, nu stă acî tot rostul poeziei. Și cărturarii englezi, cari-și dau seama de menirea ei largă în viața fiecărei generații, caută din răputeri să deștepte și să cultive interesul pentru producțiile mai de preț în versuri. Așa, dela un timp apare lunar

The Poetry Review, consacrată în totul poeziei. O casa de editură cunoscută scoate sub titlul de *Georgian Poetry* o serie de antologii cu bucăți din poezii de astăzi. În prefața la *Revolt of Islam* Shelley scrie :

„Trebuie să existe o asemănare, care nu atârână de voința lor, între scriitorii unei anume epoci”.

Asta te izbește mai mult, când citești antologiile de față. Deși de o personalitate osebită, toți poezii înfațișați aci au laolaltă unele trăsături comune. Cea mai însemnată e pornirea cam nestăpânita de a eși cu totul din făgașul tradiției literare, precum se exprimă unul din ei într’o poemă :

„Hoinar voi fi, cum este și luna. Soare, vânturi, valuri, pasarile toate, și toate vietățile sunt deapuri în mișcare, și iau ce le iese înainte; nu sunt legate de pământ ca plantele și oamenii, cu radacini în ceea ce i-a hrănit ieri”.

Decât, acesta e numai un fel de a scrie. Nici unul n’a putut scapa cu desăvârșire de trecut : fiecare s’a adăpat mai mult sau mai puțin la opera înaintașilor sai din literatura engleză. cât și cea straină. Dela început a fost o legătură neîndoioasă între Prerafaeliști și curentul simbolist în Franța, de unde la rându-i n’a rămas

fără o anume repercurtare asupra poeziei engleze. Doi din fruntașii ei, ținând în parte de generația trecută, Arthur Symons și William Butler Yeats, au fost părtași de idei cu Verlaine, Mallarmé, Villiers de l'Isle Adam și ceilalți, asupra cărora Symons a scris chiar o carte întreagă, plină de înțelegere; în vreme ce poeziul irlandez a adus cu sine, pe lângă o latură de misticism, și adânci perspective de vrajă în lumea legendelor și basmelor țării sale.

Din grupul acestor poeți lirici face parte și Richard Middleton. Opera lui se cuprinde în două volume, cari vădesc un simț osebit de armonie. Între chemări de pasiune, între oftături, între șiruri triste, amintind de întunericul morții, găsești deodată și voioșia unui copil bucuros de frumusețile dimprejur. Într'un loc, vorbind de o călătorie pe mare, scrie :

„Vesel frânghiile cântă, și cât de veseli noi !
Stăpâni pe marea senina și pe lucruri alese, mai
bogați suntem ca regii și ca oricare altul. când
pe sub vecinicie, noi batem din aripi de umbra”.

Și aiurea :

„Nu mai mult decât un vis ce cântă pe căile
tăriei; ah, de-ar fi avut sufletu-mi aripi, ori un loc
de repaos !”

Nepregătit pentru asprimea societății, a râvnit la puțin, doar cât să-și poată lăsa în cuvinte măsurate, nepieritoare, ceeace eră mai scump în sufletul său. Cu ceva încredere în schimbările norocului, de multe ori a pornit în pribegie, întorcându-se totdeauna obosit de greul drumului. Dintr’o vreme trăia în Bruxelles, de unde a scris unui prieten :

„Mă aventurez iarăși. Voi aveà în traistă câteva amintiri plăcute; cât pentru cele multe amare, poate acuma nu vor mai îngreună atâta”.

Eră aventurarea sa din urmă în cuprinsul morții, care le mântue pe toate. Stând cu sticla de cloroform în față, înainte de a se fi dus, a lăsat pe o hârtie crâmpene de versuri, între cari :

„Dragă Doamne, ce-l un poet mai mult sau mai puțin !...”

Pentru bună parte din lume nu e nimic, fi-rește; dar pentru cine știe cât de rari sunt poeți ca dânsul, pierderea nu e mică.

În volumul său dintâi, *Balade ale Apelor Sărate*, John Masefield nu se deosebește mult de premergători. Chiar în al doilea ne spune dintru început de

„Cântul rozei roșii, ce crește peste mări”

Cunoaștem această roză. Este floarea simbolică din *Roman de la Rose*. Mireazma ei amintitoare de fantazii dulci, amoroase, atrăsese pe unii din Prerafaeliști. Cu noui înțelesuri înflorise apoi în poezia lui Yeats. Împreună cu ea revine la Masefield aceiași neliniște, același dor înfrigurat de orizonturi deschise, de ape fără sfârșit, de vânturi bătând din larg, vînd în pânze, printre cari se aude, ca smuls din inima sa, și țipătul goenlanzilor. Totodată versurile sale nu sunt lipsite de influența lui Kipling, în subiecte și mai ales în redarea vorbirii marinarilor — ceeace, totuși, nu-i umbrește personalitatea; căci a simțit adânc el însuși poezia sa. De tânăr s'a răznit pe mări depărtate și prin America, muncind cu brațele doar pentru o pâine. Dintr'o așa viață și-a scos povestirile în versuri, între cari cea dintâi, *Indurarea Vecinică*, i-a și adus popularitatea.

Este în forma unui monolog, cași *Maud* a lui

Tennyson; numai cât, eroul său face parte din drojdia societății. Un oaspe obicinuit al închisorii și bețiv la toartă, îl vedem strecurându-se prin taverne, de unde iese o vreme, spre a se întoarce iarăși, în tovărașia femeilor pierdute și altora de seama sa. Aci se ia la trântă cu unii și aci, cuprins de furie, își zvârle hainele, și gol-golan fuge în puterea nopții de trage clopotul, țipând: „Foc! Foc!“ Și stilul e tocmai potrivit mentalității și isprăvilor eroului. În vers după vers sună râsul anost și glumele desfrânate și sudălmile; iar pe alocuri se dă fără înconjur și atmosfera cea înecăcioasă, îmbâcsită de mirosul băuturii și tutunului eftin. Unde-i atunci poezia? În pasagii răslețe, negresit; dar mai cu seamă în faptul că ființa asta decazută are și clipe de reculegere, când bătaia unui ceasornic de pe turla bisericii îl pune pe gânduri: de când, și la câți oameni ce fuseră odata, n'a însemnat el timpul! Găsind pe stradă un copilăș în lacrimi, stă de-i spune o poveste cu motanii ce umblă noaptea pe coperișuri; într'un rând încă e mișcat de ciocârlie,

„Cântând sus, în lumină de aur”.

Doar în fărâmele aceste de simțiminte ome-

nești, cari mai stăruie într'însul, zace rescumpărarea sa și călăuzirea spre *Indurarea Vecnică*.

Realist ca Masfield, deși în alt sens, e poetul William H. Davies. S'a împartășit și el cu prisosință de amărăciunile unei vieți fără de rost. Născut și crescut într'o cârciumă, izgonit din școală fiindcă alcătuisese împreună cu alții o bandă de hoți de mărunțișuri, plecă din vreme în America. Aci norocul îi scoase înainte un vântură-țară, care-l inițiază în arta de a trăi și călători pe nimica. Și amândoi o porniră haihui pe drumuri, cerșindu-și de mâncare și aciundu-se pe nimerite, unde nu le-ar fi încurcat nimeni odihna cu mici socoteli de plată, în marginea țărilor, pe lângă păduri, ori în case părăsite ca aceea de care aflăm din *Autobiografie*. Intrând spre înopstate, fură mirați să găsească înăuntru scaune, o masă și lucruri de-ale bucătăriei împărășiate pe jos. Dupăce se ospătară bine, dormiră încă și mai bine, dimineața la ieșire văzură înaintea casei o tabelă, pe care o mână tremurătoare parcă de frică, scrisese: „Bântuită de strigoi“. Intr'una din escapadele sale își pierdù

un picior și, în lipsă de altceva, când se întoarse în Anglia, începù a scrie. Nu cu puține greutate reuși să tipărească un volumaș. Dar cine să-l cumpere? Gândi atunci să-l trimită pe la oameni cu vază, însoțindu-l de câteva rânduri, cam așa: „De vă place să citiți versuri pe un preț de jumătate-coroană, țineți cartea; iar de nu, vă rog să mi-o înapoiati...“. Una din aceste scrisori — datată, zicea el, dela o fermă, de fapt un azil de noapte — căzù și sub ochii lui Bernard Shaw, care l'a înfățișat apoi publicului, scriind prefața la cartea poetului numită, prin analogie cu o vorbă cunoscută a lui Nietzsche, *Autobiografia unui Supra-Vagabond*.

Amănuntele astea sunt trebuincioase, fiindcă lămuresc ceva din caracteristicile poeziei lui Davies. Nu are puterea de a se ^{lă}menține în lucrări de întindere; însă tocmai nepregătirea sa literară are și binele, că-l ferește de imitații. Versurile sale izvorăsc dintr-o nemijlocita intuiție și, în deosebire de Masfield, nu sunt îngreunate și de oarecare sgură a senzațiilor realității trăite. Ici-colo, neîndoios, sunt și la Davies amintiri de legatura cu asprimea vieții din trecut; dar sufletul său își caută scăpare în scurte revarsări lirice, de o netăgăduită spontaneitate

și fără multa adâncime, ca niște sboruri de pasari ce ating numai ușor, în trecere, fața unui lac. În ele se întrupează mai adesea plăcerea clipelor de frumusețe simplă, rustică:

„Dulce soartă, care mi-ai îndreptat pașii înainte, afară de oraș, unde flori sălbatice cresc... Un curcubeu și un cuc, Doamne, cât de mari și de bogate-s vremile astea ! Vaci și oi, ce va uitați mirate, că stau atâta în iarba udă de ploaie, de-ați ști voi... Un curcubeu și cântarea unui cuc poate sa nu mai revie nicicând laolaltă; nicicând sa nu mai revie dincoace de mormânt”.

Intr’o lume prinsă tot mai mult în goana după câștig, unde preocupări fără număr închid sufletul ca într’o strâmtoare neagră de sicriu, e în adevăr o ușurare să auzi pe cineva spunând în versuri de o neprefăcuta sinceritate:

„Ce-i și această viață, când, plini de grijă, n’avem răgaz să mai stăm și să ne uităm...”.

Cu Walter dela Mare trecem pe alt tărâm. Spre a-l înțelege mai bine, să ne amintim de poezia „Kubla Khan“ a lui Coleridge. Adormit de un opiat în momentul citirii descrierii unui seraiu cu întinse grădini în cartea de călătorii „Purchas his Pilgrimes“, mințea poetului a în-

chegat în somn, parcă dela sine, o întreagă lăntuire ritmică asupra subiectului. La deşteptare a şi scris vreo cincizeci şi patru de versuri, când a bătut cineva la uşă, şi lucrarea întreruptă nu s'a mai putut continuă, restul pierind în uitare. Ceeace s'a fost produs numai întâmplător, De la Mare vreă s'o facă în chip conştient, redând prin împreunări de cuvinte şi imagini sugestive aceeaşi impresie de ciudăţenie. Se apropie astfel de simbolişti, mai ales de Yeats Pe când, însă, poetul irlandez cu îndeletnicirile sale ocultiste prea se depărtează uneori într'un afund aburos, unde simboalele în lipsa contactului cu viaţa sensibilă au însele nevoie de lămuriri — ca în volumul său *Vântul Printre Trestii*, De la Mare se opreşte în pragul necunoscutului, dinlăuntrul căruia o înfiorare de taină străbate în opera sa. Incepe una din poezii.

„Cineva stă totdeauna colo, în micul pomet verde ; chiar când e soarele amiezii în cerul fara nori şi bâzâind a lene umblă din trandafir în trandafir albina, cineva stă la umbră colo, în micul pomet verde....”.

Acest cineva este, după împrejurări, o fantomă întoarsă pe pământ câteva clipe să-şi revada locuinţa; o domniţă, care parcă tot mai

trece domol în grădina părăsită, unde cândva — odată cu iubirea ei, străluceau cireșii în po-doabă și câtau și pasărilor a tinerețe; o amintire veche, stăruind încă în aer ca parfumul unei flori ascunse în ierburi; ori numai nălucirea de ființi și lucruri, despre cari poetul va fi auzit din gura vreunei bătrâne :

„A fost... a fost de mult odată...” Ca un vis ce-l visezi noaptea, zâne și spiriduși răsăreau în lumina frunzișului verde.

Și 'n curgerea vorbei, chipu-i frumos se ștergea înaparte, pânăce și alunii și soarele verii și toate piereau :

Duse toate și uitate; și ca norii pe naltul tăriei, sufletele noastre stau tăcute în pacea unor vremuri apuse”.

Inchipuirea sa neslăbită de vârstă, gasind mereu plăcere în vrăjirea de chimere și basme, i-a dat putința să creeze și dintre cele mai frumoase cântece pentru copii. Unele nu prea lesne de înțeles; toate, însă, răpitoare prin bogăția cadențelor potrivite. Asta e și însușirea de căpetenie a talentului său. Cuvânt de cuvânt, cu scumpătate alese, produc o muzică ce ajută la concretizarea ideilor și împărtășirea unui sim-

www.dacoromanica.ro

timânt de tristeță blândă, în legătură mai ales, cu viața în umbră și liniște. Cade amurgul. Se confundă contururile. Bat lumini reci de lună și scot la iveală vreo grădină, unde printre bu-rueni veghează impietrit Cupidon, sau vreun palat în ale cărui săli pustii răsună, fără de răspuns, ecoul unui călător la poartă: „E cineva acolo?”. Orice glasuri din lume scad, scad învăluite, abia prinse, încât te întrebi, dacă nu-s soapte din trecut ori dintr'o altă lume. Intreaga poezie a lui De la Mare s'ar putea lămurii mai bine prin ceeace ne spune în „Pietroșelul“. Cântă el pe un răsur, și sub farmecul cântării, crangi cu spini, fire de cimbru, iarba, roua dimprejur, cresc în luare aminte și strălucire; parcă toată această frumusețe ar aparține păsării și la o fluturare de aripi s'ar risipi în cântec. Nu-i toată poezia adevărată de aceiași delicateță necuprinsă, fără nume? Stăpâniți de ea, nu simțim un fel de grijă, că s'ar isprăvi poate curând-curând? Cât ține, însă, lucrurile și cele mai mărunte sunt transfigurate, și firea întreagă de nesfârșită dăinuire, în mijlocul căreia noi pâlpâim ca flacăra și ne stingem, apare și mai minunată — nu numai prin ceeace este ea-însăși, ci și prin legăturile adânci cu sufletul omenesc din generație în generație. Cam aceasta reese din „Ră-

mas-Bun“ ce încheie volumul din urmă al poetului :

„Când zăceă-voi, unde umbre de întuneric nu-mi vor mai năpădi ochii, și nici ploaea nu se va tânguî la suflarea vântului, ce va fi de lumea a cărei minunație a fost singura-mi dovadă! Amintirea piere, să se piardă oare și cele amintite ?

Oh, când pulberea va întoarce iarăși pulberii mâini, picioare, buze, placă altora aceste fețe iubite! Împletească-se curpenii iarăși în viul zăplaz tremurător, și fericiți copii strângă iarăși mănunchiuri de flori, odată ale mele !

Privește până la capăt toate lucrurile frumoase, în fiecare clipă. Nu lasă nici o noapte să-ți închidă în somn de moarte simțurile, pânăce încântării platit-ai prețul de pe urmă; căci toate lucrurile ce-ai slăvit, 'și-au luat frumusețe dela cei cari le-au iubit în alte zile”.

Pe o treaptă înaltă prin grija artei stă și James Etroy Flecker. După studii la Oxford și oarecare pregătire în limbi orientale, a intrat în serviciul consular englez și a fost trimis pe rând la Constantinopol, Smirna și Beirut. Țări, cari-l atrăsesera prin ceea ce aflase din cărți, le-a avut astfel sub ochi an' de zile. Din felurimea viții și priveliștii lor 'și-a luat în bună parte su-

biectele, fara a se lăsa copleșit de luxul imaginelor nehotarâte. Inrudit sufletește cu Parnas'eni Francezi, el s'a ținut de măsura doctrinei lor, pe care a și cautat s'o expue în prefața volumului său mai de seamă, *Călătoria de Aur la Samarkând*. Preocupat numai de frumos, a fost împotriva oricăror ținte lăturălnice în poezie, cum spune așa de clar în câteva cuvinte: „Nu e treaba poetului să mântuiască sufletul omului, ci să-l facă demn de mântuire“. În acest cadru al poeziei întrezărim la dânsul orașe ațipite în lumină, bazaruri pestrițe, țărături cu chiparoși, caicuri plutind spre locuri de taină, ale căror nume singure îți dau un fior nostalgic; iar departe se înșiră cămile — caravane lungi de negustori și de pelerini ce cântă porniți în cautarea profetului:

„Dulce-i să călărești într'amurg dela puțuri
când umbre trec uriaș pe nisipuri, și domol prin
tăcere clopote suna pe Drumul de Aur la Samar-
kand....”.

Dincolo de aceste înfățișări obicinuite, el a căutat palatele de mult cu portaluri în lei sculptați, grădinile din Babilonia, comoara cu inelul fermecat al lui Solomon, dumbrăvile sacre, templele zeilor, și câte mai sunt cântate de o întreagă

literatură veche. Unde erau toate? Când s'a rupt un timp vâlul de legende dinaintea ochilor săi, firesc eră să-și întoarne gândul spre țărnul și codrul de-acasă prin frunzișul căruia i-au venit întâiele ademeniri de ducă:

„Înșelători pini, mi-ați cântat ceea ce viața găsi mai fals între poveștile frumoase! Tremură împrejur un preludiu de corn îndepărtat — muzica natală a pădurilor; pe când dinspre albaștrii câmpi și văile cu sirene ale mării, umbre și năluci ușoare de spumă, gonind pe adierile verii, lăsau din aeriene viole un sunet a lene.

V'am auzit cântând, copaci! V'am auzit murmurând: „Sunt mari străvechi ce bat pe prunduri mai întinse. unde peștii-serpi cuminți își mișca turlele de mărgărint în stânci cioplite și sculptate promontorii; v'am auzit șoptind: „Țări, unde lucesc neînchipuitele flori”.

Dedesubtu-mi în vale se leagănă palmierul, dedesubtu-mi unduește marea; dedesubtu-mi în păclă, lumină și liniște dorm ca umbre de vis cetăți din Lebanon, unde regi și regi din Tir au stat pânit de mult în nesfârșită dinastie, și de jur-împrejur munții ninși plutesc ca lebezi uriașe în balta cerului”.

Are versurile îngrijite, cu mult decor, însă teama de a nu cădeă în sentimentalism îi înă-

bușă oarecum emoțiile. Numai când a izbucnit războiul, nu s'au putut îngradi în marginile unei teorii estetice. Din Elveția, unde lăncezeă de o boala necruțătoare, 'și-a dat frâu liber simțimintlor în poezii ca „Patriotul Murind“, și alte două, câte a mai avut timp să scrie. A murit în vârsta de treizeci de ani, la începutul faimei nemplinite, cași celalt prieten al sau poet, Rupert Brooke.

Câtă deosebire, însă, între amândoi! Acesta din urmă n'a visat de zări necunoscute, n'a chemat umbre din trecutul mistic; poezia sa e însăși expresia realității schimbăcioase. Din vreme s'a bucurat de o bună creștere atât la școala de sub conducerea tatălui său, cât și mai apoi la Cambridge, unde 'și-a atras iubirea tuturor. Cu deprinderile sale intelectuale, dintru început s'a lăsat în vultorea curenților timpului, când alături de esteticianii lui Oscar Wilde, când numai în tovărășia poeților Elisabetani. Sufletu-î neastâmpărat sburdă 'în însăși stralucirea tinereșii — o tinerețe foarte înzestrată și nu fără toane, care-l împingeau uneori la contraziceri, la sfidarea și luarea în răs a lucrurilor mai serioase; dar nu mai puțin sorbeă cu plăcere nesățioasă tot

ce viața-i puneă sub ochi. Scriă odată unui prieten : „Într'o licărire de soare pe un zid gol, în lungul trotuarului noroios ori în fumul unei mașini noaptea, e un înțeles neașteptat, o însemnătate și inspirație ce-ți oprește răsuflarea cu un nod în gât de siguranță și fericire“. Astfel de impresii, fără precădere și alegere, se grămădesc în alcătuirea versurilor sale, încât ar trebui să-l judecăm — cași pe ceilalți poeți realiști — după măsura în care poate să le ridice din rostu-le trecător la unul mai durabil și mai adânc. În poezia „Peștele“ încearcă să dea — și în parte reușește, senzația apelor reci în mișcare. Același imbold, care viază în unde, le frământa și face să crească afund sub ele plante în jerbii ciudate, este și în pește, îl ține colo de veacuri. În cuprinsu-i lunecos deabia frânturi de lumini și de sunete coplesite ajung din lumea noastră, despre care o fi având el cât-de-cât vre-o știință ? Cum apa restrânge și-i întuneacă orizontul, oare nu ne împiedica și pe noi timpul ? Ce ar fi existența ășită din rânduirea unui trecut și viitor ? Asta e ideea poeziei „Ceaaiul în Sala de Mâncare“. Ce mai obicinuit decât un grup de oamneni stând la ceaui în jurul mesei !

Razele focului și lămpii joacă îmbinate cu expresii felurite, și toți glumesc și râd veseli împreună cu poetul, care într'o clipă, printr'o străfulgerare a minții, strămută scena în vecinicie:

„Văzui ceașca marmoree ; ceaiul atârnă în aer — un râu de ambră; vazui lucirea focului nescânteios. Zugrăvită flacăra, fumul înghețat. Lumina lămpii nu mai cădeă curgătoare pe ochi mișcatori, pe buze și păr; ci zaceă, dormeă colo neclintită pe corpuri și mai neclintite și buze și râsete oprite și nemoarte, și vorbe după cari nu se lăsă tăcere. Lumina eră mai vie decât voi toți.

Caci dodată, și de altundeva, ma uitai la mareția voastră. Văzui liniștea și lumina, și pe voi, auguști, albi, sacri și stranii; și fiecă licărire, ținută și gând și culoare scăpate de sub masca trecerii, triumfătoare în vecinicie, neschimbăcioase, nemuritoare”.

Fie închipuirea cât de avântată, mintea cât de pătrunzătoare, întrucât noi-înșine ființăm în timp, e aproape cu neputință să percepem altcum eternitatea, ci doar ca o antiteză de însușiri cunoscute nouă; ceea ce face și poetul aci. Concepția sa e asemuitoare cu a lui Eminescu din „Satira I”:

„Timpul mort 'și-întinde trupul și devine vecinicie”.

Războiul a deschis o nouă perioadă în dezvoltarea poetului. Înrolându-se dela început, a luat parte în expedițiile din Anvers și Galipoli. A scris atunci un număr de sonete, între cari și „Ostașul”:

„De-ar fi să mor, gândiți numai asta de mine:
că-i un colț în câmp străin ce-i pentru totdeauna
Anglie. Acolo în pământ bogat, o mai bogată țărână
va fi ascunsă; o țărână cărei Anglia dădă născare,
formă, simțire, și-i dădă cândva florile-i să iubească
și căile-i să colinde — un trup de-al Angliei,
aer englez respirând, udat de apele și binecuvântat
de sorii ei.

Și mai gândiți, acest suflet, desbărat de orice
rău, un puls în duhul vecinic, nu mai puțin dă unde
deva înapoi gândirile de Anglia date; vederi și
sunete; fericite visuri oa ziua ei; și răs împărtășit
de prieteni; și blândețe, în suflete împăcate, sub
un cer englez”.

Puțin timp în urmă presimțirea versurilor era
împlinită. Poetul și-a găsit sfârșitul într'o insulă
din Archipelag. Pierderea sa, între altele nenumărate,
a deșteptat un răsunset obștesc de măn-

nire; căci în forma cadențelor nimerite el izbucnise a prinde ceea ce apăsă mut în sufletele multora. Și, consfințindu-și poezia prin moarte, toți văzură într'însul simbolul jertfirii atâtor tineri deplin conștii de bogăția și prețul tinereții lor.

CONȚINUTUL

	<u>Pag.</u>
Prefață.	3
Duminica în Londra	5
La Casa lui Carlyle	16
John Stuart Mill și Mișcarea Feministă	24
La Casa și Mormântul lui Shakespeare	29
Teatrul Englez	39
Charles Dickens	53
Mormântul lui Byron	57
La Casa lui Ruskin	63
Prerafaeliștii	73
Vechiul Edinburgh	87
Londra în Timp de Războiu	94
Poeți Englezi de Astăzi	106

31 844 — Tip. Profesională, strada Câmpineanu, 9